

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIV. évf.

1899. Julius—Augustus.

4-ik füzet.

A megigazulás.

I.

A megigazulás alatt igazzá levést értünk. A midőn azt mondjuk, hogy valaki megigazult, azt értjük, hogy az illető igazzá, szentté és jó emberré lett.

A vallások nagy, örök s egyik legfelségesebb czélja az emberi lelkek jobbítása, javítása vagy megigazítása. A világ egyik legnagyobb vallásalapítója, Budha ezt a czélt úgy fejezte ki, hogy még gondolataink menetét is tisztán tartsuk. Krisztus pedig így intette tanítványait: „Legyetek tökéletesek, mint a ti mennyei atyátok tökéletes“.

Habár Krisztus világosan és elég érthetően megmondotta és példát adott arra, hogy az ember miként lehet igaz, ha teljesíti ama két legfőbb parancsolatot, vagyis szivét az isten és ember-szeretet lángja hevíti: még is már halála után nemsokára vitatkoztak azon az ő követői, hogy az ember miként igazul meg. Hisz a legnagyobb apostol, Pál nemcsak egy levelében tárgyalja a megigazulás tanát.

Ma a keresztény-vallásfelekezetek a megigazulás értelmére vonatkozólag egyetértenek. Hisz a szentírás szerént is a megigazulás igazzá levést, továbbá az igazságban való előhaladást, gyarapodást jelent. „A ki igaz, legyen még igazabb és a szent legyen még szentebb“. Jelen. 22. r. 11. vers.

De míg egyetértenek a vallásfelekezetek a megigazulás jelentésére nézve, annak természete és jellegéről különbözőleg vélekednek.

A katolikus írók szerént: „A megigazulás Istennek oly csodálatos működése, mely a lelket gonoszságaitól megtisztítja, új teremtménynyé teszi, igazzá, szentté és a teljes jámborságra készségessé, Isten templomává szenteli, gyermekévé fogadja és jegyesévé választja. S mindezt Isten a lélekben nem lassanként, hanem egyszerre eszközli.

A megigazulás, ez eredményét tekintve, valóban nagyobb szerű az ég és a föld teremtésénél is; nagyságával és kitűnőségével fölül-

múlja némileg a teremtmény megdicsőítését is és bizonyos értelemben Isten legnagyobb műve.

Ezt jelzi a szentírás. Az apostol szerint, Efez. 1. r. 18. vers, Isten oly nagy hatalmát fejt ki a mi lelki feltámasztásunkban és átváltoztatásunkban, a mekkorát tanúsított Krisztusnak halottaiból való feltámasztásában és jobbjára való ültetésében. Ezt tanúsítják a szentatyák és egyháztanítók is. Szent Ágoston tanítja, hogy nagyobb mű a bűnös megigazulása, mint ég és föld teremtése. Mert az ég és föld elmúlik, de az előrerendelték üdvössége és megigazulása megmarad. Szent Tamás szerint a bűnös megigazulása, amennyiben az isteni természetben való részesülés örök javát czélozza, Isten legnagyobb műve“.¹

Abban az értelemben, a mint a katolikusok felfogják és tanítják, valami nagyszerű lehet szerintük, hogy a Krisztus vére és érdeme vagyis, a mint ők nevezik, a malaszt egy pillanat alatt igazzá teszi az embert, amennyiben a bűnöket — melyek szerintök, mint az eredeti bűn, léteztek már a születéskor — azonnal eltörlik a lélekből. Vagy is az Ádám bűnét, a mi a világra áradt, eltörli a Krisztus érdeme, ártatlanul kiontott vére.

Míg a többi vallásfelekezetek a megigazulást inkább a bűnös ember belső világában, a lélekben végbemenő folyamatnak tekintik.

Oly szépen mondja Lang:² „A megigazulás és a bűnbocsánat jelentik a bűn következményeinek eltörlését a bűnös tudalmában, újjászületése által. Ha a bűn következményei külső és időszerű rosszak voltak, akkor a megigazulásban és bűnbocsánatban ezek természetesen nem szűnnek meg. A ki bűnös könnyelműségben egy milliót elpazarolt, azt nem kapja vissza, mihelyt komoly, erkölcsi életre tért. A ki korábban mértékletlen volt és egészségét összerontotta, a megigazulás és bűnbocsánat állapotában nem lesz azonnal egészséges. Ez csak a természet rendje szerint következhetik be és nem az erkölcsi rend szerint, melyek soha sem fedezik egymást közvetlenül. De az érzelem, melylyel a bűn következményei hordoztatnak, megváltozott. Az a fájdalom, melyet egy seborvos kése jó szándékból okoz az embernek, ép oly heves, mint az, a melyet a kinzópad kése ejt; de az egyik esetben szelid hangulattal tűri az

¹ Dr. Katschthaler János »Katholikus Ágazatos Hittan«. Ford. dr. Kiss János, Budapest, 1898. 351—352. l.

² Lang Henrik »Keresztyén Dogmatika«. Ford. Kereszturi Sándor. Budapest, 1876. 134. l.

ember, mivel gyógyszer, a másik esetben pedig boszankodik, mivel tudja, hogy rossz szándékból történik. Éppen ez a különbség azon szenvedés közt, mely oly bűnből származik, melyről érezzük, hogy meg van bocsátva és oly szenvedések közt, melyek a haragvó Isten kezéből látszanak származni. Üdvös igazság az, hogy a mennyire tapasztalatunk terjed, a cselekedettel elválaszthatlanul össze van kötve a következménye. A bűnbocsánat azt nem szünteti meg, de áldássá változtatja, midőn szelid hangulatot és háládatos türelemességet hoz létre.

Ez értelemben beszélhet az ember, ha akar, helyettes szenvedésről, mely a bűnért lakol; az ember jóllehet mássá lett, hordozza a bűnnek egy korábbi állapotból fennmaradt következményeit; tehát más hordozza, mint a ki megérdemelte. E türelmes és kegyes hordozása annak, a mit az ember többé nem érdemel meg, azt észszerűen egy és ugyanazon ember különböző állapotára kell viszonyítani.

Ha a bűn következményei belső rosszak voltak, melyek az öntudatban léteztek, minők a bűnösség érzete, a félelem és az elégedetlenség: akkor a megigazulás és bűnbocsánat ezen rossznak az öntudatból eltávozásából áll, melynek helyére most a béke és kiengesztelődés lép. Az öntudat eme megváltozása vallásos tapasztalatunk közvetlen ténye és a bekövetkezett ujjaszületés természetes következménye“.

Mivel a keresztény-vallásfelekezetek között a megigazulás természetére nézve nagyon különbözők a felfogások, az egyes felekezetek dogmái: jelen sorok czélja ismertetni a különböző vélekedéseket és azokat bírálni a józan ész világánál.

A római katolikus egyház azt tanítja a megigazulásról.

1. Hogy a bűnös megigazulása Krisztustól van, vagyis hogy azt Krisztus kinszenvedésével és halálával érdemelte ki számunkra.¹

2. Hogy a megigazulás nemesak Krisztus igazságosságának beszámításából áll, hanem az ember belső megtisztulásában és megszentelésében, úgy, hogy a bűnöket nemesak befödi, hanem eltörli; úgy, hogy az ember maga benső igazságossággal, melyet a lelkébe öntött megszentelő malaszt által nyer, igazzá lesz; úgy hogy az ember, kibe a megigazulás pillanatában Isten kegyelme és szeretete ömlik, Isten előtt valóban kedvessé lesz; hogy Isten maga is sze-

¹ Trienti zsin. 6. ülés. 10. kán. és ugyanazon ülés 3. fej.

reti az igazat és viszont, hogy az igaz Isten szeretetétől hevül s (legalább állapotbelileg) Istent szereti.¹

3. Hogy a megigazulás, mely e szerint az élet jámborságától, vagyis az ember erkölcsi igazságosságától nagyban különbözik, nem fokozatosan történik, hanem egy pillanat alatt; nem is az ember műve, a ki a segítő malasztól támogatva az érzékiséget fokozatosan a lélek uralma alá hajtja, hanem az Isten műve, ki az embernek — a felnőtteknél természetesen csak akkor, ha megteszik, ami teendőjük — egy pillanat alatt megbocsátja bűneit és őt bensőleg megújítja.

„A megigazulásról szóló, e katolikus tan nagyon összevág az embernek eredeti állapotáról, az áteredő bűnről és következményeiről és a Krisztus által szerzett megváltásról szóló katolikus tannal. Az egyház tanítása szerint az az igazságosság és szentség, melyet ős szüleink a véték előtt ékeskedtek, nem volt az emberi természet lényeges szükséges része, hanem természetfölötti és teljesen ingyenes isteni ajándék. Ezt Ádám vétkeztén, a maga és utódai számára elvesztette és a vétket utódaira örökségképen hagyva, magát és ivadékait méltóvá tette az isteni haragra és boszúra. Megváltó Krisztusunk eleget tevén és az elvesztett javakat kiérdemelvén, számunkra az üdvöt bőségesen visszaállította, azaz bő alkalmat szerzett, hogy bűneink teljes bocsánatát és a szentség tiszta ruháját elnyerjük. E javakat az egyház tanítása szerint a megigazulás szerzi meg nekünk.²

Az áteredő bűnről azt tanítják a katolikusok, hogy Ádám nemcsak a testi halált és a büntetéseket, hanem a bűnt is, a mi a lélek halála, átöntötte az egész emberi nembe és pedig nemzés, nem pedig utánzás útján. Ez a bűn, mint tulajdon bűn, minden egyes emberben meg van. Az eredeti bűn csak a Krisztus érdemei által törülhető el, a ki vére árán békített ki minket az Istennel.

A kis gyermekekről a keresztelés alkalmával letisztíttatik az, mit a születésben magukra vontak.

A keresztség eszközi az áteredő-bűn bűnösségének elengedését. A keresztelés után is megmarad a testi kívánság vagy testi ösztön.³ Érdekes, hogy dr. Katschthaler azt jegyzi meg, hogy az áteredő

¹ Trienti zsin. 6. ülés. 11. fejezet.

² Dr. Katschthaler János, „Katholikus ágazatos hittan“. Ford. dr. Kiss János, Budapest, 1898. III. köt. 255. l.

³ Dr. Katschthaler, „Kath. ágaz. hittan“. II. köt. 42. l.

bűn a trienti zsinat határozata szerint igazi bűn. Tehát azért, mert a zsinat úgy tanítja.

A biblia is emberi mű, a mint azt ma már minden felvilágosult ember tudja. Az ember teremtéséről szóló leírás sem egyéb, mint egy mythos. Ilyen van nemcsak a zsidó szentkönyvben, hanem van más vallásos és nem vallásos iratokban. Minden iskolázott ember ismeri a regét az ember származásáról Deukalion és Pyrrha által. Van az ember teremtéséről rege az eszkimóknál s számos ázsiai szigetbeli lakóknál. Az emberiség eredetét őshomály fedi. A történelem semmit sem tud az emberiség előállításáról. Csak regék azok, a melyek az emberiség eredetét kimagyarázni igyekeznek.

Tudjuk, hogy a szent írásban levő Ádámról és Éváról szóló leírás is csak rege. Egy szép mythos, melynek értelme az, hogy az ember az Isten gyermeke s így egymásnak testvérei vagyunk. De azt megtörtént dolognak tartani igen nagy együgyűségre mutat. Ha ezt a tant fogadjuk el, a mi egyedül helyes és igaz, hogy az Ádám és Éváról szóló leírás a mesék országába tartozik, felfogásunk más lesz, mint a katolikusoké.

Ha már most tudjuk, hogy Ádám és Éva csak költött alakok, tényleg az ő vétkük át sem szállhatott az utódokra.

Az eredeti bünt a szentírás nem tanítja sehol. Az ó testaméntumban egy szó sincs róla. A zsidók Babylonban nemzetük szerencsétlenségét az ősök bűneinek tulajdonították, az apák ették meg az egest s a fiaknak foguk vásik meg belé.¹ Ezekiel felségesen felel meg nekik: „A mely lélek vétkezik, annak kell meghalnia: a fiu nem viseli az ő atyjának álnokságát, sem az atya nem viseli a fiunak álnokságát: az igaznak ő magán leszzen az ő igazsága és a hitetlenen magán leszzen az ő hitetlensége.“² De nem szól erről az új testaméntum sem. Bizonyára a ki kitalálta ezt az emberiségre nézve gyászos tant, annak nem volt gyermeke. Hisz szülő a ki örömét találja a gyermeki mosolyban, lehetetlen, hogy ilyen tant kitalált volna. A gyermeki sziv tiszta és mocsoktalan, nincs abban sem erény, sem vétek. Vétket csak az követhet el a ki gondolkozik, s egy csecsemő még nem tud gondolkozni. Nem tisztább a májusi harmatesepp, mely a virághelyhét betölti, mint a kis gyermek mosolya, szempillantása. Hisz a Krisztus, a legnagyobb gyermekbarát is azért szerette olyan

¹ Ezekiel 18, 2.

² Ezekiel 18, 20.

forrón a gyermekeket, mert tudta, hogy azoké a mennyország.¹ Tanítványainak pedig azt mondotta, hogy míg olyanok nem lesznek mint a kis gyermekek, nem mehetnek be Isten országába.² Más helyen, mikor megdorgálja az árulókat és kiüzi a templomból, a gyermekek kiáltják: Légy segítségül Isten a Dávid fiának. A farizeusok megharaguvának, s felszólítják Jézust, hogy ezek miért beszélnek, mire nekik egy felséges mondással válaszol. „Soha nem olvastátok-e ezt? a kicsiny és csecsszopó gyermekek szájak által végezted el a dicséretet“.³

Oly találóan mondja Lang,⁴ „Krisztus mindazon beszédeiben, melyeket a synoptikusok fenntartottak, úgy tünteti fel az emberi lelket, mint a mely a jó iránt fogékony és nyílt, például a magvető hasonlatában; az eltévedt fiu testvérét is, jóllehet olyan embernek festi az ismeretes hasonlatban, a ki nem egészen erkölcsös, de még is olyan fiunak, kivel az atya meg van elégedve, nem dob össze minden embert in unam massam perditionis, hanem viszonylagos különbséget teszen a betegek és egészségesek, igazak és nem igazak közt“.

Oly találóan mondja Hatala Péter:⁵ „Mikép közölhet a testi nemzés a lélekkel ily szenyfoltot“, ez a theologusok szerint az eredendő bűn titka, az az megfoghatatlan valami; de azért szent igaz. A protestáns felfogás szerint Isten egyszerűen beszámítja, betudja, minden egyes embernek Ádám bűnét; tehát nem kapjuk physikai uton“.

Lang Henrik szerint.⁶ „Tudományosan még tarthatatlanabb a természeti ember teljes romlottságáról való tan, mivel az akaratot, tehát az ember lényegét eltörli. Oly akarat, mely a jót többé nem akarhatja, ellenmondás. Schleiermacher jogosan mondja, hogy e nézet szerint az ember emberi természet nélkül születik s megszűnik a Krisztus váltságának lehetősége, mivel hogy az ember annak elfogadására fogékony legyen, előbb tőle függetlenül át kellene alakítani“.

A ki valaha bünt követett el, az tudja, hogy a bünt először

¹ Máthé 18, 10.

² Márk 10, 13—16.

³ Máté 21, 15—16.

⁴ Lang Henrik „Keresztyén Dogmatika“. ford. Kereszturi S. Budapest, 1875. 98. l.

⁵ Hatala P. „Az én hitvallásom Budapest. 1875. 63 l.

⁶ Lang H. i. m. 99 l.

át kell gondolni az embernek, mielőtt megtenné. Akarat nélkül nincs sem bűn, sem erény. Az öntudatnak tudomása van a bűnről, valahányszor az ember azt elköveti.

A csecsemő nem gondolkozik, tehát bünt sem követhet el. A kis gyermek tudta és akarata nélkül bünt követett el s az ő tudta és akarata nélkül az ő bűne el is töröltetett. Helyesen jegyzi meg Hatala¹ „Bizony, bizony, furesa eljárás az úr istentől! . . .“

Végeredményben a katolikus vallás is rájön az unitárius vallás igazságára, hogy az a kis gyermek bűnös nem lehet. Ha az eredeti bűnben születik is, de a keresztség lemossa azt, vagy is a Krisztus érdeme folytán eltöröltetik az eredeti bűn.

A katolikusok szerint²: „A sértett Isten önmaga önmagának ad elégtételt és saját tettét beszámítja annak, ki azt nem eselekedte, t. i. az embernek, követelve ettől, hogy mindezt elhigyeje.

Ha ezt az emberre alkalmaznók, mosoly idézne ajkainkra . . .³

Ha az Istenségnek ily eselekedeteiben való követését átültetnők társadalmunkba, ez igen biztató lenne a sértő, de kellemetlen a sértett felekre . . .“

A katolikus vallás ama dogmája, hogy az ember eredetileg bűnösnek születik, s hogy a bűnös megigazul Krisztus által vagyis Krisztus kinszenvedésével és halálával, vagy is az ő érdeméből, mint a szentirással és józan észszel teljesen ellenkezőt fennebb megcáfoltuk. Most ismertetjük a megigazulásról való katolikus dogmát Katschthaler nyomán.⁴

A megigazulás négy dolgot foglal magában. Elsőben Istennel való kibékülésünket. Másodsor bűneink bocsánatát mind a büntényre, mind legalább részben a büntetésre nézve is. Harmadszor a benső ember megigazulását. Negyedsor az örök dicsőségre való jogot és elfogadtatásunkat.“ (i. m. 257 l.).

Ezekre felhozzák a szentirásból, hogy a vétkek elvételnek. Ján. 1 r. 29. lemosatnak 1 Kor. 6 r. 11. eltöröltetnek Csel. 3, 19. és

¹ Hatala P. i. m. 65 l.

² Hatala P. i. m. 64 l.

³ „X. urat megsérti Y. ur; mi történik? X. ur önmagán szerez magának elégtételt s azt betudja Y. urnak, ugy veszi mintha Y. ur kérlelte volna meg őt; sértőnek nincs más kötelessége, mint elhinni, hogy X. ur csakugyan eleget tett önmagának Y. ur által elkövetett megbántásáért“.

⁴ Katschthaler János dr. „Katolikus Ágazatos Hittan“ ford. Dr. Kiss János, Budapest, 1898. III. köt. 249—356 lap.

Tit. 3,3—8-ig. Ez utóbbi helyre beleerőszakolják, hogy a bűnös emberek a keresztség által üdvözültek. (Katschthaler. i. m. 259 l.).

Az I. Kor. 6. 11. mely érdekes magyarázatát adja Dr. Wohlfarth I. F. T.¹ Megmosodtatok, megszentelődtetek vagy a szentlélektől vagy a Krisztustól vagy az Istentől vagy megigazultatok, az az: az által, hogy az ur Jézusban való hitet bevettétek és a „mi Istenünk lelke által“ mint a mely nektek a folytonos szent életre erőt ad. Tit. 3, 3—8-ban az áll, hogy az Isten az ő irgarmasságából tartott meg minket az ujonan való születés ferdője és a szentlélek megújítása által. „Vagyis, hogy a keresztség által mi külsőleg egy új, a régítől merőben különböző s keresztényhez illő erkölcsi élet folytatására köteleztetünk, szintugy mint belsőleg a „szentlélek által“, azon szellemi erő által, melyet bennünk Jézus tudománya eszközöl“. Wohlfarth. i. m. 1177. l. Ez utóbbi felfogás az egyedül helyes és a szentírás szövegének megfelelő.

Az állítják, hogy a megigazulás egy pillanat alatt történik, nem lassanként vagy fokozatosan. „Szerintünk a mennyiben Isten az emberbe a megszentelő malasztot önti, mely a súlyos bűnöket eltörli, melynek folytán az ember megszűnik Isten haragjára és az örök kárhozatra méltó lenni, sőt inkább Isten örökbe fogadott fiává és reménység szerint az örökboldogság örökösévé lesz“. Katschthaler. i. m. 263. l.).

Annál inkább kell ezt hinni szerintük — mert hisz a kisdetek is a keresztség által igazulnak meg. Ha pedig egy pillanat alatt nem igazul meg a bűnös, akkor egy ősi dogmán esik esorba, nem lehet kimagyarázni a csecsemőknek a keresztviz által való megigazulását. Pedig olyan sámfára van szükségük, a mire az egyforma dogmák rávonhatók legyenek.

Azt állítják, hogy megigazulásuk eszközlésére közreműködnek Isten, Krisztus, a szentségek, az áldozópap, mimagunk és cselekedeteink. (Kath. ag. Hittan i. m. 267. l.).

„A megigazulás kezdete — szerintük — a keresztség, a mely a vétek halála, a lélek ujjászületése . . . az örökbefogadás ajándéka“. (i. m. 271. l.).

Tehát, a ki nincs katolikus módon megkeresztelve, az igaz sem lehet. Szerintük első kelléke a jósnak a megkeresztelkedés még pedig r. katolikus szertartás szerint. Csakhogy akkor az ő

¹ Új-testamentum a szentírásnak stb. magyarázata Dr. Wohlfarth után Incze Dániel és Herepei Gergely 1854. Kolozsvár, 934. l.

hitezikkük szerint Mária sem lehetett igaz, mert ő nem részesült keresztségben, pedig a katolikusoknál a Mária cultus nagyon ki van fejlődve. Talán eme hitezikknél fogva szokták r. katolikus testvéreink az unitáriust, ha vagy egy áttér az ő hitükre, megkeresztelni. Akkor egy Sokrates, egy Seneca a Krisztus előtt, igazak nem lehettek. S ma is igazat csak a katolikus anyaszentegyházban lehet találni. Nagy igazságtalanság volna attól az Istentől, a kit Jézus jónak lenni tanított, ha az igazságot és a jóságot csak azok részére osztogatta volna, a kik az egyedül idvezítő egyházban keresztelkedtek meg.

Akkor sem a Budhisták, sem az Izraeliták, sem a Mohamedánok között igaz nem lehet, sem más vallásban, csak is az emberiség milliói közül az alig egy maroknyi katholicismusban.

Az is érdekes, hogy a mi megigazulásunkkal nagyobb lesz a Krisztus dicsősége. (i. m. 271. l.) „Mivel minden mestermű alkotójának dicsőségére válik. Vagy ki kételkedhetnék arról, hogy Krisztus annál dicsőségesebb fog lenni, minél többet ragadott ki az ördög hatalmából és juttatott el megelőző érdemeivel nagyobb megtiszteltetésre és dicsőségére? Bizonyára a hadvezért vagy császárt is annál kiválóbbnak és dicsőségesebbnek tartják, minél több foglyot szabadított ki az ellenség kezéből és minél több jónak és nagyobb dicsőségnek részeseivé tévé őket.“ (i. m. 271. l.). Akkor különös Isten lehet a Krisztus, ha még a bűnös megigazulása is az ő dicsőségére lehet. Nem elég nagy-e ő magában? De ez nem is helyes és igazságos dolog az Istentől, ha az egyik lény jóságát beszámítja a másiknak. Ez furcsa felfogásra vezetne a társadalomban.

A megigazulás szerintük is a benső ember megújulásában és a bűnök megbocsátásában áll, a mit az Isten segíthet csak elő, mert a vétket Istenen kívül más nem bocsáthatja meg, sem a lélek megújulását Istenen kívül más nem eszközölheti.

A megigazulás még is főleg, Jézus eljövételétől, életétől és halálától függ. Eszközlő okai a szentségek. Vagyis tán ez lenne a helyes értelmezése az ő hitüknek. A bűnös csak is az Isten vagy is a Krisztus érdemből igazul meg, de hogy igazzá lehessen azt a szentségek eszközlik még pedig a keresztség, a bűnhánat szentsége vagyis a gyónás és a többi szentség, a melyen 7 van. (i. m. III. köt. 272 l. és i. m. IV. köt. 81—82 l.). A ki a 7 szentség közül egyet nem hiszen, az nem igazul meg. Azonban megengedik, hogy szorosán véve elég hinni, hogy az ember megigazuljon, az Isten léte-
léről és a megjutalmazásáról szóló igazságokat.

A kisdedek megigazulására elég a keresztség, semmi egyéb nem kívántatik, minthogy az eredendő bünt is tényleges közreműködésük nélkül vonták magukra. A malasztra a kisded más közreműködésével készül elő, mert az anyaszentegyház kölcsönöz neki szívet is, hogy higgyen az igazságra, száját is, hogy vallomást tegyen az üdvösségre. Így bennök is érvényesül legalább az a közös törvény, hogy a malaszt nem adatik a rá teljesen készületlen alanynak“ (i. m. 277. l.). Ez az állítás nem egyéb, mint fából vaskarika.

Egy embernek csak egy szíve lehet. Még a tudomány nem haladt annyira, hogy szívet és száját lehessen kölcsönözni. A csecsemő nem gondolkodik, nem beszél. Csak az hihet, a kinek öntudata van, vallomást az tehet, a kinek értelme van. A csecsemőnél még sem öntudat, sem értelem nincs.

A míg a kisded teljesen megigazulhat tudta és akarata ellenére, addig a felnőttéknél szükséges, hogy a felnőtt maga is közreműködjen az ő megigazulására. Sőt a ki ezt nem hiszi, azt kiátkozza a trienti zsinat. 6. ülés 4 cánonja.

Az mindenesetre tiszteletre méltó, hogy ezt is megengedi az egyház és teljesen az ember helyett nem végzik el az ő megigazulását a Krisztus, az egyház és a szentségek. A felnőttéknél szükséges a hit a megigazulásra, sőt hit nélkül teljes lehetetlen a megigazulás. A hit alatt a kinyilatkoztatott igazságokat értik, de főleg azt, hogy a bűnös higgye „hogy a Krisztus által eszközölt megváltás következtében megigazul; mert az eszközölt megváltásról szóló ezen igazság legalkalmasabb az ember serkentésére, hogy a megigazulásra komolyan előkészüljön“.¹ Vagy is, ha az ember nem hiszi, minthogy sokan nem hiszszük, hogy a Krisztus vére elmosta a bünt és ő engesztelő áldozat a világ bűneiért, ha nem hiszszük, hogy a Jézus a bűnöket megbocsátja, akkor megigazulnunk sem lehet.

Szóval a katolikus hittani igazságok arra az eredményre vezetnek, hogy a ki nem hiszi a katolikus igazságokat, az nem igazulhat meg.

Sőt ki is van mondva, hogy „az olyan ember nem igazulhat meg és nem üdvözülhet, a ki egy hitcikkelyt is vonakodik igaznak tartani“.²

A Krisztus, az apostolok sem idvezülhettek e szerint, mert ők nem hitték és nem hirdették azt a sok hitcikkelyt, a mit a katholi-

¹ Katschthaler. i. m. III. köt. 285. l.).

² Katschthaler. i. m. III. k. 288. l.).

kusok hirdetnek. Krisztus az alázatosságot és nem a kevélységet kötötte tanítványai szívére. Az ilyen tételek dölyfössé és kevélylyé teszik az embert, pedig egy vallásnak sem a czélja e földtekén a dölyföt, a gőgöt, e minden bűnök szülőanyját ápolni, nevelni és táplálni. Tán ezért néz le a r. katolikus minden vallást, mert az övét tartja egyedül igaznak.¹

A jó Isten a mi mennyei atyánk nem nézi, hogy melyik vallásban hiszünk, hanem csak szíveinket vizsgálja és az hitünk, reménységünk, hogy a miért nem hiszük a katolikusok sok tanát, melyek ellenkeznek a józan észszel, a természet örök törvényeivel, azért megigazulhatunk a mi egyszerű unitárius vallásunkban is, ha szívünket tisztán tartjuk és nem vétkezünk, még üdvözülhetünk is. De üdvözülhet még a zsidó, a mohamedán, a budhista is, ha tisztán, szentül és igazán éli le életét. Az Isten, az ő napját nemcsak a katolikusokra hozza fel, áldást nemcsak ezeknek ad hűsítő forrás vizben, nemcsak őket részelteti életadó levegőjével, nemcsak őket érteti, hanem a hottentot és a vörösbőrű indiánt is. Ha szívet és lelket a más vallásu embereknek is adott, azokat is fogja megigazulttá és üdvözültté tenni bizonyára az ő nagy lelkének határtalan szeretete.

A hiten kívül, a jó cselekedeteket is szükségeseeknek tartják a megigazulásra. S jó cselekedettel az igaz érdemet szerez az örök életre. Jó cselekedeteink nem annyira önmagunktól, mint inkább Krisztus érdemeiből az isteni beszámítás és Isten kegyelme folytán lesznek érdemszerzőkké; s azonfölül Isten megteheti, hogy azokat nem számítja be az örök boldogságra.²

A jó Isten, ki a szíveket és a veséket vizsgálja, hogy a Krisztus érdemeiért fogadjon minket kegyelmébe, egy ilyen tan épen vallásban, a mely vallásnak a lelkek jobbá tétele a czélja, nem helyénvaló. Egy ilyen tan megsemmisíti az ember szabadakarataról szóló fölséges tant. Minek törekedjem én a jóságra — így szólhat a katolikus — Krisztus úgy is megváltotta a világot. Az ő érdeméért Isten megbocsátja úgy is bűnömet. Minek viseljem jól magamat, ha azokat Isten nem számítja be nekem az örökboldogságra.

¹ Egy érdekes esetet említek fel. Egy családban a melyben az apa református, az anya katolikus volt, a gyermekek tanulták a vallást. A leány mondja fiutestvérének, hogy ő nem fog üdvözülni, mert nem katolikus. A flu az anyjához szalad s tőle a katolikustól kérdezi, hogy vajjon ő üdvözül-e, mert a leánytestvére azt mondja, hogy ő nem fog üdvözülni. Az édes anya szíve megsugja az egyedül igaz feleletet, ellenkezőt azzal, a mit az ő vallása tanít. „Te is fogsz édes fiam üdvözülni, csak viseld jól magadat“.

² Katscht. i. m. III. k. 332. l.

Ha a Krisztus engesztelő áldozat az általuk ugynevezett oltári szentségben, a mely váltság a bűnösökért, akkor a katolikus szabadon vétkezhetik.¹

A statistika nem áll rendelkezésemre e sorok írásakor, pedig érdekes lenne tudni, hogy a bűntények minő viszonyban állanak a vallásokkal. Az a vallás jóságának és tisztaságának egyik jele, ha tagjai kevesebb büntényt követnek el, mint a többiek. Egyik országos börtönbe szolgáló lelkész társam nem régiben említette, hogy nem igen van unitárius a börtönben. Hiszem, hogy ennek nemcsak hitfeleink csekély száma az oka, hanem a vallásos nevelés is, a melyre elég áldozatot soha sem hozhatunk és az a felfogás is, melynél fogva bűneinkért mi fogunk lakolni és a mi bűneinkért nem szenvedett az Isten s az ő érdeme nem íródik a mi javunkra, csak is az a jó tett, a mit magunk követtünk el e földi életben.

A Jézus felséges tanításai a konkolyról és a tiszta buzáról, a szőlőmunkásokról épen arról győznek meg, hogy az igazakat, a jókat az Isten kegyelmébe fogadja. Az igazak fénylenek mint a nap az ő atyjoknak országában, így tanítja a Krisztus evangéliuma.

¹ Ismertem felvilágosult katolikust, a ki tökéletesen hitte, hogy miután ő bűneit meggyóna és áldozott, most bűnei teljesen el vannak törölve s ő kezdheti elől a vétket. Hogy ilyen felfogás minő befolyással lehet az erkölcsök nemesítésére, azt felesleges fejtegetni.

És az a hit a nép között, hogyha ő áldozik, akkor bűnei meg vannak bocsátva. Különösen a műveletlen népnél van ez a felfogás elterjedve, az teljesen azt hiszi — a katolikus nép, — hogyha bűneit a papnak meggyóna, megvan igazulva, tisztulva. Egy művelt katolikus nő mondotta, hogy mikor gyónni ment az ő lakóhelyéről egy más községbe a hol a plébános lakott, alig bírták a lovak a kocsit, hazafelé jövet pedig vigan jöttek, mivel menet a bűn is nyomta a kocsit, jövet pedig a bűn elmaradt s könnyebb volt a kocsi. Könnyebb jegyzém meg, mivel a lovak hazafelé mindig inkább sietnek, mint el hazulról.

DÉZSI MIHÁLY.

Szellemünk képviselői a Millenium századában.

B) A torda-aranyoskörü patronusok.

Méltattuk fennebb a Pápai-, Gálfi-családok ügybuzgóságát. De ez a pont, ez a város, hol az országgyűlés tartatott, mely 1568-ban az unitárius vallást a recepta religiók közé felvette, hol a kolozsvári kollegyommal egy időben gymnasiumunk keletkezett: nem képzelhető másképp, minthogy Torda város s a szomszédos Aranyosszék, tordamegyei hiveink oly buzgalmat fejtettek ki, hogy itt ekklesiákat, tanodákat alapított, s a nehéz idők daczára virágzásban a mai korra lehozta.

Kik a mult szellemét képviselik, ilyenek:

Az aranyos-rákosi *Csiphkések* Aranyosszékről szakadnak Tordára, hol előkelő positiót foglaltak el, ott a főtéri házakban. Városi, megyei szolgálatban állanak. *Elek* senator, 1818-ban a gymnasium felügyelő gondnoka, *András* ügyvéd, szintén gymnasiumi gondnok, meghalt 1846-ban. *Albert* kortársam, megyei hivatalnok, turi birtokos. *Farkas* toroczkoí szolgabíró, *Ödön* tordavárosi alkapitány, 1891 óta consistorok.

A *Feketékről* hogyan emlékezném meg. Fekete kamarai orvosra, ki ha véletlen a sóakna felé el nem lovagol poniján ablakunk alatt, most nem írnám e sorokat. Fia *Ferencz*, kereskedő és vállalkozó lett. *Lajos*, ki 1868 óta consistor, selmeczbányai bányász akadémiai tanár s bányász-író.

Az 6-tordai *Gyulaiak* 1595. ápr. 26-áról armalist birnak, mit Gáspár impetrált. Mint fennebb a Gálfiak és Pápaiaknál elbeszéltem, Gyulai Zsófia, Pápainé, mint az ős fészekben maradt ág utolsó ivadéka, tordai házáat, külsőit 1828-ban a tordai gymnasiumnak és ekklesiának hagyományozta. A Kolozsvárra szakadt ág a mult század végén s e század elején is az Ágostonokkal, Geleiekkal, Zsomboriakkal jönnek rokonságba. *Pálnak* két fia volt: József († 1871)

ügyvéd, majd városi tanácsos, fia *Árpád* pénzügyi titkár, s státusunk pénztári számvevője; másik fia *Ferencz* († 1870) városi pénztári tisztviselő, fia *László* nyugalmazott városi főpénztárnok, a kolozsvári ekklesia gondoka.

A *Rédigerek* a fundatorok közé emelkedtek. A nagy alapítványt tevők között fogunk megemlékezni *Károlyról* a postamesterről, ki nem csak az eszmét, de pénzt is adott hozzá, hogy Kolozsváron jogtanszéket nyissunk, mi 1847 őszén meg is nyílt volt. Fia *Károly* örökölte a postát s folytatta a postamesterséget, míg ez intézmény át nem alakult. Fiai *Béla* nyugalmazott tordamegyei alispán 1868-tól, *Árpád* esperes 1876-tól consistor. *Géza* egyházi író és költő, kiről az írók között szintén külön fogunk emlékezni.

A *Száknovicsokról* sem szabad feledkezni, az 1660-ban hozánk menekült lengyel család utolsó ivadékáról. Apja *Izsák*, mint utolsó lengyel unitárius pap 1792-ben egyesítette lengyel híveit a kolozsvári anyaeklesiával, s maga nyugalomba vonult. Leánya *Mária* Ágoston István kolozsvári főbíró neje; fia dr. *Szaknovics* Torda város híres orvosa a huszas években, ki Tordán vitte sirba családját, s ott nyugszik az ó-tordai temetőben.

Az ó-tordai *Székelyek*, mint nevek mutatja valamikor Tordára szakadtak. De *Ferencz* városi hadnagy mint köri gondnok már a múlt század közepén megjelenik. Székely Miklós püspökünk is közülök való, s a múlt században kezdi pályáját. Már a század elején több ágban élnek, a város mértőföldre terjedő határain birtokosok, gazdák, tisztviselők, ügyvédek. Nekem elsőnek *Sz. János*, a gazdag, jelenik meg a huszas évekből: átellenben lakott a gymnasiummal, a szindi patak választotta el, a palló Székely János palloja nevet viselt. A már öreg ur, hosszú hajával, kampos botjával minden reggel templomba jött, a míg székéhez ért, a szegény diák gyerekek már felkapták ott tartott énekes könyvét, reá kerestek az énekre s kapták a sustákat. Szokás volt akkor, hogy karácsonyban a kántor vezetése alatt a noviceus diákok a patronusokat énekkel köszöntötték, végig kantálták. Székely János áhitattal végig hallgatta, megköszönte, marok pénzzel jutalmazta s ekkor az asztal lelepleztetik, ott párolgott a borsos bor és kalács, mikhez az öreg patriarka meleg szavai járultak. Ifj. *Sz. János* és *Elek* 1838. aug. 3-ikán teszik le a consistori esküt. Mindkettő ügyvéd, mindkettő tordai gymnasiumunk felügyelő gondnoka: Jánost 1846-ban, Eleket 1853-ban választják gondnoknak. Az iskola ujjabbaniépítésénél Elek maradandó

érdemeket szerzett. Életrajzát a Ker. Magvető 1874-ki évfolyama hozta. Az újabb nemzedékből *Miklós*, tordai törvényszéki bíró 1864, *János*, árvaszéki ülnök 1869, *László*, levéltárnok 1883, *Dénes* birtoikos 1886-ban lettek consistorok.

A *Szigeti* Csehiek, mint régen szokták mondani trunkus, törzökös tordai család. Idősb *Sándor* a harminczas és negyvenes években Torda hadnagya, illetőleg polgármestere, már a huszas évekből előttem áll, a mint hóféjér köppenegével, huszáros alakjával a templomban elfoglalja az első padsort. Az 1820-iki domboi zsinaton már jelen van, s azóta főconsistoriumaink szorgalmas látogatója. 1846-ban a gymnasium gondnokává választják, de nem fogadta. A forradalom után Tordán ő vezette s fogadta, vendégelte a város nevében a Tordán át szállított foglyokat, elítélteket, s mint hálásan emlékezem, engem is. Két fia, tanulótársaim, kik most is élnek, *Sándor*, hosszasan, miként atyja Torda polgármestere, torda-aranyoskőri gondnok. *Miklós* újabbkori ny. honvédezredes, szucsáki birtokos, katonának nevededett. A forradalom az orlái határőrezrednél találta, mint fiatal hadnagyot. A XI. zászlóaljba lépett, s lett piskii hős, mint a vörös sapkával kitüntetett XI. zászlóalj őrnagya tette le a fegyvert, miért Józsefstadt foglya lett. A kiegyezéssel ismét honvéd, ezredes lett. Forradalmi élményeit Adalék a XI. zászlóalj történetéhez czim alatt adta ki 1868-ban. Orbán Balázs Torda város történetében szépen emlékezik meg róla. Fia *Miklós*, szucsáki birtokán él. Az idősb *Sándor* testvérétől Samutól jön le dr. *Szigeti Samu* városi orvos, ki mint bécsi egyetemi hallgató lelejöve hozta Tordára a Reichstadti herczeg, Napoleon fiáról a titkosabb híreket. Testvére volt *Károly*, kit pénzéért gyerőmonostori birtokán orgyilkosok öltek meg.

A tordai és kövendi *Veresek* a Székelyeknél is népcsebbek. Több ágban jöttek le századunkra. Gazdák, városi és megyei tisztviselők, pennás emberek. A tordaiak közül a harminczas években, gondolom testvérek voltak *István*, *József* és *Károly*. *István* tordamegyei főjegyző, veje *Darkó* tanár; *József* városi főjegyző, ki már 1827-ben consistor. Feltűnő szónok, a megyei márkalisokon az akkori liberális mozgalmak egyik szószólója, fekete magyarban, kardosan jelenve meg, csakugy szórta az élezekeket s *Verbőczy* titulusait. Az erdélyi országgyűléseken 1834, 37, 41-ben Tordamegye nagytekintélyü követje. Fia *József* költő, kit az írók között fogunk bővebben ismertetni. *Károly* testvérök megyei hivatalnok, kinek fia az otthon most is élő *Károly*, ny. törvényszéki bíró, 1855-től consistor. A másik

ágban egykoru velek Veress *Lajos*, ki a piaezi emeletes családi házat építette. Fia *Dénes* a nyolczvanas években Tordamegye alispánja: a családot *Sándor* és *Ferencz* testvére folytatja. A kövendi Veressek utóbbi sarjai elszármaztak. *Lajos* orvostudor és városi orvos Kolozsvárt, 1881-től consistor. Egy más ágban *Sándor* ügyvéd Marosujvárt, 1880-tól consistor, összeirta s 1891-ben kiadta Torda város öcsaládait; *József* törvényszéki bíró Déván, 1886-tól consistor; *Mihály* telekkönyvvezető Vajda-Hunyadon, *Ferencz* járásbíró Abrudbányán, s az ötödik testvér kereskedő Kolozsvárt. Unoka öcséim.

Tordamegyére térve, mindenekelőtt megjegyezzük, hogy a Pápaiakat fennebb ismertettük; Jobbágy Andrásról a Fundatorok közt fogunk megemlékezni. Két családról kell itt megemlékeznünk, a Nagy és Orbók családokról.

A *Nagyokat* véve, a 1896-iki névtárunkban a Nagyok a legnépesebbek, a 22 Nagy consistorhoz Tordamegye szolgáltatja negyedét. Kétféle Nagy osztozik e számban: a komjátszegi és kövendi, illetőleg szindi, kiktől a mai kétféle Nagyok lejönek. Miklós és Lajos mindkettő tanulótársam volt. A komjátszegi Nagyok közül *Miklós* családja komjátszegi birtokos. Maga már az iskolai olvasóegylet gyűléseinek legkiválóbb szónoka. Majd tordamegyei főjegyző. Fiai: *Olivér* szintén megyei főjegyző, 1878-tól, *Balázs*, magántisztviselő 1883-tól consistorok. A kövendi Nagyok nagyapja N. *Tamás* jószágigazgató, földbirtokos; kortársam *Lajos*, szindi birtokos. Fiai: *Albert*, tordamegyeci számvevő, az Aranyosvidék hetilap szerkesztője 1883-tól, *Gyula* kolozsvári gymn. tanár 1891-től, *Miklós* bánfihunyadi gyógyszerész 1892-től consistorok. Albertre visszatérünk.

A túri és kökösi *Orbókok*, kik hogy egy családot képeznek-e, nem tudom. Már a mult században feltűnnek jegyzőkönyveinkben. *László* mint consistor jelen van az 1793-ki főtanácsn. *Elek*, dobokamegyei alispán, 1838-ban consistornak esküszik. *Károly* fia *Lajos* iskolatársam a kollegiomban, kinek, mint jegyzőkönyveink is beszélik, 1837-ben rákosi Fodor Józsi szekundánus pipáját fejébe vágta, miért egyidőre kitették a szűrét. A másik Orbók tanulótársam *Samu*, túri földbirtokos, nem egyenruhás, ez irt az 1839-ki Reménybe, 47-ben consistorrá választják.

Aranyosszék nekünk Torda kiegészítő része. Már vallásunk proclamálásánál ott állhattak, s részt vettek a tordai gymnasium már akkor történt megalapításában, melyet az óta iskolájunknak néznek; mert nem csak növendékekkel, de gabonával is alementáltak

egészen századunkig. Mint egészséges, derék lelkű, székely kiszármazás, mely magát a 48-ki forradalomban is minden oláh inváziótól megoltalmazta, szellemünk gyarapítására folyvást befolyt. A volt Aranyosszék központján, Várfalva, Rákos, Kövend, Bágyon egyházunknak több nevezetes családot, jeles férfiakat szolgáltatott. A Gálokat, Gedőket már bemutattuk, s itt felsoroljuk a következőket:

Az aranyos-rákosi *Birók* 1664 decz. 16-áról vettek ezimeres levelet. *Sámuel* 1839-ben aranyosszéki aljegyző, jelen van a főtanácson, később Aranyosszék országgyűlési követe. 1841-ben körí gondnoknak választják.

A bágyoni *Bonczíkot* a század első fele Bágyonban találta. *György* ügyvéd, 1820-ban lett consistor; fia *György* tanuló társam. Ugyancsak ott élt *Sámuel*, Aranyosszék főjegyzője, ki 1838-tól consistor. Fa *Imre*, szintén tanuló s a forradalom után fogolytársam. Egy sötét, szép hajnalban, később, kopogtat ablakomon, hogy Machchal a várból kiszöktek, gondoskodjunk róluk. Fia *Miklós*, ki 1891 óta consistor, a fővárosban él, egy közigazgatási lap szerkesztője, a nyolczvanas években Aranyosszék országgyűlési képviselője. Boneza *Elck* 1847-ben consistornak választatott.

A bágyoni *Csegeziek* Aranyoskörüink egyik patronus családja. Ismeretes törzse, *Mihály*, 1642-ben Aranyosszék főkapitánya. Mint körí gondnokok ápolják szellemünket. *Tamás* jelen van az 1839-iki főtanácson, 1851-ben körí gondnoknak választják. Fia *Ferencz* tanuló társam. Fiai: *Mihály*, tordai törvénytudós bíró, kir. táblai bíró ezim-mel, 1867 óta consistor, 96-ban aranyostordakörí gondnok; *Gyula*, járásbíró Marosujvárt, 1889 óta consistor.

A csegezi *Csongvaiak* mint nagyobb birtokosok jöttek le e századra. *Károly* Tordán az én utolsó kedves preceptorom. Kolozsvárt 1837-ben könyvtárnok, tán az utolsó, mert a tanárok vették át. Az ifjusági önképzőkörnek jegyzőkönyveinkben már 1829 óta van nyoma: Kriza, Szentiványi, Fejér Márton szervezik 1833-ban. Folyóiratot szerkesztettek. A harminczas évek végén kövendi Dengyel Samu, Filep István († 1898) kolozsvári ügyvéd, Nagy Miklós s a még élő Csongvai voltak a kör szóvivői. Csongvai Károly 1838 febr. 21-én azzal az indítvánnyal lépett fel, hogy az ifjusági folyóirat jobb dolgozatait nyomassák ki, s megjelent 1839-ben a Remény, Kriza által szerkesztve, melyben Csongvainak tíz verse s egy fordítása van. Csongvai 1854 óta consistor, jelenleg nyugalmazott törvénytudós bíró Vásárhelyt. Fia *Lajos*, ügyvéd, 1888 óta consistor.

A vásárhelyi ügyvédi kamara elnöke. A század közepén egy más ág *Domokosban* Tordára szakadt. Fia *Béla*, megyei tisztviselő, 1890. óta consistor.

Szentmihályfalvi *Siménfalviak* Aranyosszék jobb birtokos családai közé tartoztak. *Antal* 1826 november 15-én a consistoriumnál panaszt emel, hogy a tordai gymnasiumban az ágyhely kiosztásnál patronusi jogát nem tekintették. A fia *Mózes*, ki 1839-ben consistor lett. Fia *Antal* 1839-ben a kollégiumban secundanus.

A bágyoni *Várok* korábban legnagyobb családainknak adtak leányokat. *Mózes* híres ügyvéd és jogász, kitől 1745-ben jogi munka jelent meg. Décesei Erzsébettől fia *Mózes*, kinck Simon Katától öt leánya volt, köztök *Judit*, Jármí Miklósné, *Sára* Csiki Istvánné hitrokonaink nejei. V. *Mózes* beutazta Törökországot. A harminczes években mint tordai legátus az öreg urnak vendége voltam. 1838-ban a tordai zsinaton még jelen volt; *Váró Ferencz* 1832-ben kollégiumunkban jurátus. Aztán cancelláriára ment. Még láttuk, hogy mint vásárhelyi cancellista egy másikkal lóháton, kalpagosan, kardosan ment át Tordán valamely mezőségi urat admoniálni vagy certifiálni. Gyermekai voltak, de *Váró* többé consistoraink közt nem jön elő.

Toroczkai nélkül hiányos volna a tordaaranyosi kör kerete. Bemutattuk a *Toroczkai* családot, ott elbeszéltük a toroczkai hivek lelkesedését vallásunk s az általok alapított és fentartott partikula felvirágzása iránt. Hogyan hagyhatnók figyelmen kívül a *Toroczkai Máté*, Agh István püspökeink szülőföldét. S ne emlékeznénk *Bozslára*, a forradalom előtti *Nábóbra* és *Zsakókra*.

Toroczkón a *Bozslák*, *Zsakók*, *Krizák*, *Ekhártok* s mondhatni valamennyien buzgólkodtak az ottani partikula s ekklézsia virágzó állapotban tartásában. *Zsakó István* kir. táblai bíró Kolozsvárt. 1874 óta consistor.

C) A küküllőköri patronusok.

Ha az unitarismus akkori terjedésének térképére gondolunk, úgy kell találnunk, hogy a Kolozsvárt 1566-ban proclamált eszme, s Tordán 1568-ban vallásnak törvényesített unitarismus, előbb átesapott Aranyosszékre, onnan Küküllőmegyére. Aranyosszék pretoralis helye és Maros-Ujvártól fel, a Maros és Kisküküllő közti hegyvonalon Szárazvám nevet viselő útvonal huzódik Szent-Benedeken, Dombón át egy völgykatlanba, hol Dézsfalva és Sáros fekszik: eze-

ket a falvakat ragadhatta meg legelsőbbben is az egy Isten tana. Magyar nép lakja, földbirtokos családokkal, s országutjává vált a tannak be a Székelyföld felé. Mint egyetlen falucsoportunk a régi magyar megyéken, nekünk történeti érték számba megy. Egy sereg közép és nagy birtokos fészke, hazája, kik a megyét, a királyi táblát jeles tehetségekkel látták el, s egyházunk részére nemcsak ekklézsiákat, népiskolákat alapítottak, de egyszersmind szervezetünk élén haladtak és állanak.

Kik a Kisküküllő völgyében képviseltek, a Daniel, P. Horváth, Siméneket, Simonokat megénekeltek, jönnek e falucsoport kuriái.

A dézsfalvi és szőkefalvi *Belényesiek* belényesi Nagy neven jöttek Erdélybe. A bejövő Ferencz 1664-ben a fejedelmi jószágok igazgatója. Fia lehetett az a Zsigmond, ki a Béli Pál-féle mozgalom pártján áll. Forgatva jegyzőkönyveinket, Zsigmond és *György* 1793. óta consistorok. *Zsigmond* 1820-ban mint küküllőköri gondnok hal el. *Lajost* a kollegiumban a secundanusok 1831-ben exactornak választják. *Zsigmond*, tanulótársam, birtokainak élt, részt vett a forradalomban, 1855-től consistor, Kolozsvárt halt el 1898. okt. 24-én 82 éves korában. Családját két fia *Zsigmond* mérnök és *Sándor* honvédhadnagy folytatja. L. Cserei M. Hist. 97. 106. l. Erd. nev. családai 257.

A *Csécsek* is urfi számba tanultak a század elején, ugy tudom, hogy Maros-Bogátról. Cs. *József* Tordán, Kolozsvárt mint secundanus tanult, s mint ilyet 1832-ben a kollegiumba exactornak választják. Névsorunkból kivesztek.

A szentbenedeki *Csikiék* maig is tartják pozitiojukat az ősfészkekben. Névtárunkban 1896-ról már hiányzik az én kedves osztálytársam *László*, ki 1855-től consistor, ugy tudom dobokai kecsedi birtokán élt. De benne van névtárunkban Szent-Benedekről Csiki *Elek* és *Farkas*, kik 1869-től consistorok. Hozzájuk számít *Albert*, nagylaki birtokos, szintén 1869. óta consistor. Hogy Csiki László fehervári királyi ügyész, Csiki Miklós betleni orvos, kik 1880. illetőleg 1892. óta consistorok, hozzájuk számítma, nem tudom.

A dézsfalvi *Derzsiék* positioja méltatást érdemelne. De az adja elő magát, hogy a multban, még századunkban is városfalvi és derzsi Derzsiék is szerepelnek iskolai és egyházi jegyzőkönyvünkben, s nem birjuk a szereplőket a Derzsiék közt biztosan megosztani. Derzsiéket a két János, apa és fiú képviseli, kiket a nagy hagyományozó Derzsi János († 1890.) emlékezetén a fundatorok

között fogunk ismertetni. A városfalviakat Udvarhelyszékben. Az 1832-ki zsinaton Derzsi János és Mózes van jelen. *János* biztosan désfalvi, 1832-ben küküllőköri gondnoknak választják, mint ilyen halt el 1841-ben. Mert a derzsi D. idősb János ekkor már nem Küküllővárt, hanem Marosszéken lakott. Derzsi *István*, kortársam, 1853. óta consistor, s gondolom ő lesz az a D. István is, ki 1896-ki névsorunkban mint küküllői tiszteletbeli gondnok jön elő. Valamint a consistorok közt ott áll D. *János*, ki 1868-ki consistor, s mint dézsfalvi birtokos van jelezve.

A dézsfalvi *Patakiak* már a mult században nagyobb családink kötelékében álltak. *Ferencz* neje Zsuki Borbára, a Szentiványi Zsigmond nejének, Zsuzsánnának testvére. *Sándor* küküllőmegyei alispán, 1814-ben köri gondnoknak választják s még 29-ben is képviseli körét a főtanácson. P. *Károly* és *József* 1832-ben lettek consistorok. Károlyt 1841-ben küküllőköri gondnoknak választják. József, a szép P. Józsi, mint a hogy a hasonnevű polgármestertől megkülönböztették, a főkormányszéknél szolgált; 1843-ban a kollegium felügyelő gondnokává választják, 45-ben lemondott, 1855-ben ismét elvállalta. A most élő id. P. *László*, ki sárosi birtokán él, 1859-től fogva consistor, 1891-ben köri tisztt. gondnok; fia *László*, ki az őslakban él, 1887. óta consistor, *Sándor*, szolgabíró.

Kis-Sárosi *Sárosiak* czimere egy kardot tartó oroszlán. A nemzeti fejedelmek alatt, különösen a XVII. században országos szerepet visznek. *János* 1601-ben közügyek igazgatója, később ítélőmester. Az országgyűlési artikulusok 1564, *György* 1664, Györgyet és *Jánost* 1665-ben említik. S talán ugyanaz a János 1687—99-ben mint ítélőmester, országos főbiztos, jön elő, 1686-ban Apaffi portai követe; nekünk iszlói pátronusunk, s az 1729-ben alkotott főconsistorium egyik tagja. Cserci M. erről emlékezik meg oly gyakran. *György* 1796. és 1818-ban marosköri gondnok. *Ferencz* nyárádszent-lászlói patronus, 1819-től consistor. Sajnálattunkra, névtárunkból letűntek.

A kis-sárosi *Szentkirályiak* a mult század végén s e század elején, mint tekintélyes család utódai virágoztak. *Ferencz* az 1796-i országos semátismusba táblai ülnök, *József* a huszas években kir. táblai ítélőmester. *Lajos* 1828-tól küküllőköri gondnok, mint ilyen halt el 1841-ben. *Sándor* 1842-ben, mint patronus, papja ellen panaszt emelt. Az utolsók közé tartozik Jármí Dánielné.

D) A maroskőri patronusok.

Küküllőmegyén át a székelyföldre ért az unitarizmus, hol aztán nagyban hódított. A Nyárád mentén indult beljebb. Bár Vásárhelyt csak most alakult ekklézsia, Vásárhely volt az a pont, mely a múlt század elején a minket kipusztítani akaró hatalomnak frontot csinált. A királyi tábla fiai kezdték, de a Küküllők mellett, megettek álltak Marosszék családjai. Az Iszlaiakat, káli Nagyokat, a Szentiványiakat tárgyaltuk, jőnek a többi családok.

A szentiváni *Gálok* közül *Zsigmond* a század elején maroskőri gondnok. Veje *Lázár Sámuel*, a püspök fia: a huszas évek végén kérdezi, mi van az 500 frttal, mit apósa nekünk hagyományozott. Fia *Elek* († 1847) 1832-ben maroskőri gondnoknak választatott. Fiai *Zsigmond* és *László*, tanulótársaim. *Zsigmond* korán elhalt, *Lászlónak* csak leányai voltak. *Elek*, gálfalvi birtokos, 1887-től consistor. (L. Erd. nev. családai 93. 1.)

A harezói *Gálfalviak* a Zsuki, Jármí, Pálfi, Szentiványi, Sala családainkkal jöttek rokonságba. *Elek* marosszéki kir. bíró, 1833-ban kir. táblai ülnök 1830-ban maroskőri gondnoknak választják. Meghalt 1836-ban. Testvére *Imre*, 1832-től consistor, 1842-ben ítélőmesterré választatott, az alkotmány visszaállításával, 1861-ben, állását újra elfoglalta volt. (L. Erd. nev. családai 93. 1.)

A vadadi, később iklandi *Fülöpök* részére Literati *Fülöp György* 1574-ben czimeres levelet vett; kik e században nevöket hírszárnyára adták, elébb vásárhelyi lakosok, majd vajai birtokosok. Az első *Fülöp József* 1778—80-ban tordai igazgató-tanár, majd ott hagyva, mint ügyvéd M.-Vásárhelyre telepedett s az ország legtekintélyesebb ügyvédei közé emelkedett. Fia *József*, előbb szintén híres ügyvéd, később az ott székelő államügyészség aligazgatója, kit mint író embert, írónk során fogunk bemutatni. Fia *Albert*, 1861-től consistor, hosszasan kir. tanfelügyelő, 1896-ban névtárunkban maroskőri gondnok. (L. Erdély nev. családai, 89. 1.)

A pókai *Jakabok* közül, a huszas években elhalt *Imre* szerzeményeit a György, illetőleg Sándor kihaltával a tordai gymnasiumnak hagyományozta, de a pókai *Jakabok* megtámadták.

A szentgericzei *Jakabok* szintén azon családok közé tartoznak, melyek többfelé rajokat bocsátottak ki. Törzsük Simon, a XVII. század elején. Az ősfészekből kikelték közül a család fényét *Jakab Elek* († 1897.) a történész, akademikus, az országos levéltár aligaz-

gatója tette országossá, kinek emlékét írónk során méltatjuk. Testvére *József* megjárta a külföldi egyetemeket, 1847 őszen foglalta el tanári székét kollégiumunkban; a mindjárt bekövetkezett forradalomban tűzér lett, teljesen eltűnt, hosszasan várták haza Görögországból. Ez ágat Jakab Elek fia, *József*, gyergyói főerdős folytatja. A Kénosra szakadt ágát az Udvarhelykör csalá dai közt folytatjuk.

A káli *Nagyokról* már Erdély nev. családai ban megjegyeztem, hogy szét vannak terjedve egész Erdélyben. A harminczas és negyvenes években a Szilágyban éltek: *Dániel* sámsoni birtokos, kinek fia *Sámmel*; ugyancsak Nagy Lázár zsbói jószágigazgató, 1854-től consistor, kinek fia *Domokos*, krasznai birtokos, szolgabíró, 1862-től consistor. A Kolozsmegyébe szakadt ágat Nagy Lázár és Elekben fennebb bemutattuk. A patriában maradottak köri gondnokságot viseltek, consistorok voltak, miként ma is *Gábor* 1865-től, *Gergely* 1876-tól.

A pókai *Sárosiak* ugy látszik, utolsó ivadéka *Ferencz*, nyárad-szentlászlói birtokos és patronus. Neje Jármí Judit († 1847) 1846-ban jószágát, mint vég hagyományt lekötötte a szentlászlói ekklé-siánknak 1368 frtig, majd az örökösökkel 1000 frtban elegygyezték.

E) Az udvarhelyköri patronusok.

Elérkeztünk oda, hol az unitarismus legszélesebb körben hódított. Hol, miként a Pálfiaknál elbeszéltem, a négy recepta religio alapján a megyei tiszti karban, paritásunk nemesak kifejezésre jutott, de egész a forradalomig annyira érvényesült, hogy a három alkirálybíró, illetőleg alispán közül egy, a kilencz dulló, illetőleg szolgabíró közül három, mindig unitárius volt. Minek megértéséhez szükséges megjegyeznünk, hogy Udvarhelyszék akkor az anyaszékből, Keresztur és Bardócz fiu-székekből állott.

A Bíró és Pálfiaknál elbeszéltek azt a buzgalmat, mely létre hozta a mult század végén a kereszturi gymnasiumot, a kolozsvári kollégium, s a tordai gymnasium mellé, harmadik főbb tanodánkat. Mely körül különösen a Nagy-Küküllő, a Fejér-Nyikó és Homoród völgyi patronusok halhatatlan érdemeket szereztek. Mint a mely gymnasium központosította a kör unitáriusait, mintegy küpüje lett a székely vérben rejlő tehetséggel felruházott ifjak kirajzásának, hol papjaink, tanáraink s világi férfaink nagyrésze iskoláztatását kezdi.

A vallásunkat megmentő családok közül a Bíró, Daniel, Pálfiak szereplését fennebb ismertettük, itt következnek még néhányan.

A városfalvi *Derzsiek* a század elején előkelő családainkat népesítették. *Ferencz* consistor, a főtanácstól 1833-ban megbízást kap. *Sándor* mint secundanus, tanulótársam.

A homoród-szentpáli *Demények* a mult század végén már consistorok. D. *József* egyike, kiket a főtanács 1793-ban a kereszturi gymnasium építése és szervezésével megbízott. *Domokos* 1896-tól consistor.

A szentgericzei *Jakabok* a század elején szakadnak Udvarhelyszékbe. *Gergely* (szül. 1770-ben, megh. 1853 febr. 28-án) 1818-tól consistor, 1843-ban egy népiskolák számára irt Erdély történetét nyújtott be a consistoriumnak kéziratban; majd egy tervezetet népbankok felállítására. Fia *Lajos*, neje az Iszlai László testvére *Zsuzsánna*, Udvarhelyszék főjegyzője; 1832-től consistor, 1845-ben a kereszturi gymnasium, 1847-ben egyszersmind Udvarhelykörü gondnoknak választják. Fia *Gyula*, ki kiment volt Garibáldihoz, Udvarhelyszék főjegyzője, jelenleg alispánja, 1868 óta consistor.

A gagyai *Jakabházaiak* közül *Pál* egyike azoknak, kiket a főtanács 1793-ban a kereszturi gymnasium létrehozásával megbízott. *Zsigmond* szolgabíró, siménfalvi birtokos. *Gábor* 1891-től consistor. *István* járásbíró, *Zsigmond* orvostudor Kolozsvárt.

A városfalvi *Kénosiak* törzse *Samuról* éppen most látom, hogy az 1899. évi kereszturi zsinat báljának elnöke. *Ferencz*, mint előkelő ügyvéd tűnik fel, a XVII. század elején, Pécsi Simon leányát, *Zsuzsannát* bírja feleségül. *Zsigmond* és *Dávid* 1793-ban consistorok. *György* 1818-ban, még 1832-ben is Udvarhelykörü gondnok. *Zsigmondot* 1833-ban szintén körü gondnoknak választják, meghalt 1838-ban. Tanulótársam *István* nőül veszi Sikó Annát s csakhamar egy vadászfegyver véletlen elsülése miatt fiatal nejét özvegyen hagyja. Fia *Béla* 1865-től consistor, majd Udvarhelyszék főjegyzője, most nyugalomban van. Fia *István* megyei tisztviselő.

A kissolymosi *Konczok* közül *János* írta be magát legfényesebben történetünk lapjaira nagy alapítványával, kiról a fundátorok közt emlékezünk meg. *György* mint a háromszéki borosnyai, *Lajos* mint az udvarhelyszéki szombatfalvi birtokos halt el, mindkét testvér fiutód nélkül. Egy másik ágban *Ádám* jószágigazgató fia *Imre* a nagy alapítványozó Jánostól örökölt birtokán, *Csigmon* él.

A kissolymosi *Mátéfiak* rajt boesátottak Kolozsvárra. Augustinovies nagy alapítványozónk anyai ágon a családhoz tartozott, mint ilyen nyugszik Kis-Solymoson. *István* azon bizottság tagja, melyet a

keletkezésnek indult kereszturi gymnasium építésével, létrehozásával a főtanács megbízott; 1818-ban Kereszturkőri gondnok s egyszerűsmind a gymnasium buzgó felügyelő gondnoka.

A homoród-almási *Mihályok* közül *János*, Udvarhelyszék hatalmas alkirálybirája, 1818-tól a kereszturi gymnasium fáradhatatlan gondnoka; 1834-ben kir. táblai ülnök, meghalt 1836-ban; helyébe P. Horváth Ferenczet választják. Mihály *György* Bias Istvánal alapítói a m.-vásárhelyi ekklésiának, 1839-ben sürgetik a templomhely megadását.

A gagy *Miklósiak* közül *István* az 1830-ki dombói zsinaton jelen van. *Károlyt*, tanulótársamat 1838-ban a secundánusok exactornak választják; 1861-től consistor.

A siménfalvi *Pakótok* a század első felében számot tevő állást foglaltak. Az utolsó *István*, mint a kereszturi gymnasium pénztárnoka halt el a hetvenes években.

A musnai *Ürmösiek* nevét *Samu*, kolozsvári ügyvéd és jószágigazgató tette hangzatossá. Nagy és nyílt házat vitt, azon unitárius jelleggel, hogy valamennyi angol vagy amerikai hitrokonnunk Kolozsvárt megfordult, első volt, ki vendégszeretetével elhalmozta. Fia *Miklós*, 1874-től consistor, tollával a miniszterelnöki irodában, *Lajos* 1880-tól consistor, publicista és történetíró, az irodalom terén, *Gyula*, 1886-tól consistor, mint pesti tanár, *Jenő* 1888 óta consistor, mint a kolozsmegyei báréi birtokos folytatják a szellemét.

F) Háromszékkőri patronusok.

Udvarhelyszéken át Erdővidékére jutottunk, Bardócz fiu-széken át a Háromszékhez számított Erdővidékre, melynek déli része Miklós-vár fiúszék nevezettel Háromszékhez tartozott, honnan annyi jelesünk származik. Nagy-Ajtáról Kriza János püspök, Kovács István történész, Bölönből a Mikók, Sikók s bölöni Farkas Sándor az északamerikai utazó. S onnan bejutunk Háromszékre, hol Bethlen Gábor terjedésünket megakasztotta.

Az akkor Felső-Fejérhez számított ürmösi Maurereket, a sepsi Szentiványiakat, Sikókat már bemutattuk; az egykori gyalog és huszár családokból kiemelkedetteket, mint a Berdéket, később hozzuk, pár családot mégis felemlítünk.

A nagyajtai *Dónáthok* a hangadó családokhoz tartoztak Erdővidéken. A hazafias mozgalmak harcosai. Az unitárius Székely

Mózes fejedelem pártján állanak, János 1603-ban fogságra jut. István mint primor lustral 1635-ben. György és Pál ott harezolnak a Rákóczi forradalomban. Végsarjaik Sepsi-Miklósvár körüli gondnokok. *István* mint körüli gondnok hal el 1795-ben. *Mihály* az 1818-iki sematizmusban már körüli gondnok. Meghal 1832-ben azzal a vég-hagyományyal, hogy jószágát D. György májor fiának, Lajosnak inzeribálja 20,000 forintban, de azzal a záradékkal, hogy ha a Dónáthok kihalnak, a státusz örökölje. D. Ferencz perrel megtámadta. D. György 1844-ben ajánlatot tett a főtanácsnak, hogy folytassa a pert, $\frac{1}{6}$ -el őt elégítse ki, de nem fogadtatott el. D. *Mihály* († 1845) 1832-től consistor, később szintén körüli gondnok, 1841-ben még jelen van a kövendi zsinaton.

A nagyajtai *Henterek* emlékezetét sem szabadna átadni a feledékenységnek, bár végsarjuk a század elején kihalt. S felderítendő volna összefüggésök a század közepén kihalt sepsiszentiványi báró Henterek s a maig is élő Henterek családjával.

A kökösi *Kökössiek* szintén buzgó hiveink. *András* az 1796. orsz. névtárban kir. táblai ülnök. *József* 1830-ban jelen van a domboúi zsinaton. Ugylátszik, kiszakadtak Háromszékről. *Sándor* († 1897.) kükküllőmegyei haranglábi birtokos, 1866-tól consistor.

A bibarczfalvi *Szolgák* magok közé számítják-e azt a Mihály ügyvédet, ki Adamosról 1773-ban nekünk adakozott, nem tudom. Kiket ismerhetünk, *János*, a marosvásárhelyi ügyvéd, jogász tekintély, kitől 1833-ban jogi munka jelent meg. Sz. *Imre* a harminczas években határőrezredi kapitány, ki 42-ben velünk van. Jánosnak egy fia volt, *Miklós* (1817—82) tanulóársam, kiről mint verselőről, az írók közt fogok megemlékezni, bibarczfalvi birtokos, később kir. táblai ülnök. Három gyermeke maradt, Vilma, Irén és Mihály. Ideszámít Sz. *Gábor* vargyasi birtokos, ki 1876-tól consistor.

A körispataki *Tibáldok* a század elején a határőr székely ezrednél tiszti rangot viselnek. Az 1832-iki zsinaton panaszt emelnek, hogy a katonaviselt székelyek patronusi széköket elfoglalják. *István* mint a sepsi-miklósvárszéki gondnok hal el 1821-ben, kit ez állásban *Imre* követetett, ki már 1818-ban mint körüli gondnok jön elő. *Mihály* 1840-ben mint körüli gondnok esküt tesz le. *Ignác*z, mint secundanus, tanulóársam volt.

Tibáld *Mihály* fogarasi járásbíró, ki 1865-től consistor, 1896-ban körüli gondnok, szentgericezi birtokos.

G) Az abrudbányai patronus családok.

Itt szintén meg kell hajtanunk zászlóinkat. Fejérmegyének ott a véghatárán, az aranyhegyek között, annyira elszigetelve, hogy a nép ha felénk indult, azt mondta, megyek az országba, két ekklésiánk áll fenn, Abrudbánya bányaváros, Verespatak bányászhelységben. Távól az ország központjától, sok nehéz időket éltek s maig is hiveink maradtak.

Az unitarismusnak keletkezése óta hivei. Abrudbánya akkor mindjárt nyomdát is állított, hol Comedia Balassi Menyhért áruoltásáról 1569. megjelent. Mária Terézia korában 1753-ban szintén támadják templomát a katolikusok részére. Kérelmeznek, Bécsben járnak, hasztalan, 1778. márt. 7-én templomjukat a katolikusoknak átadták. De kivitték azt, hogy az udvar új templom építését megengedte s némi kárpótlást biztosított. Ugy kezdték mostani templomukat 1793. aug. 1-én építeni.

Most, 1898-ban, a templom százéves fenállása ünnepélyére ünnepély tartatott, a füzet, mely leírva hozta az ekklésia történetét, felsorolja jóltevőit, kik 1648-tól templomi edényeket adományoztak: köztök a Szörös család megy elől, kik közül Szörös Anna Szabó Simon curátor neje az első, 1738-ban, ki Verespatakon stompot kezd adományozni, mit aztán többen követnek, a szintén nagy szerepet játszó Mártziak malmot adományoznak s megalapítják a virágzó ekklésiát.

Ezen hős családok nagy része korunkra lejött. A Gedő családot ismertettük, az űs családok közül bemutatjuk a következőket. Rendesen a Verespatakon üzött aranybányászat élén haladtak, városi tisztségeket viseltek.

Az *Árkosiak* talán dézsfalviak, de már ott állanak a múlt század utolsó tizedében újabb templomunk építésénél. *Zsigmond* 1794-ben consistor. Az újabb nemzedék a Maros partján birtokot szerez, s kezdenek levonulni. Kortársaim *Lajos* és *Károly* secundánusok. Az utóbbi 1853-ban consistor. A legújabb nemzedékből dr. *Árkosi Gyula* közjegyző Dicső-Szent-Mártonban, 1886 tól, *Béla* bányatiszt Kőrmöczbányán, 1889-től, *Lajos* vasuti hivatalnok Kolozsvárt, 1892-től consistorok.

A *Fikkerek* törzsökösök. *Márton* 1680-ban ezüst kannát ajándékozott az ekklésiának. F. *Ferencz* kortársamat a forradalomban az oláhok ölték meg. Leányát Mikó Sámuel vette el, kinek keze

után a Mikók Abrudbányán ismét otthon lettek. Fia *Béla*, előbb szászsebesi, majd kolozsvári erdőigazgató, Abrudbányaira cserélte nevét, mint ilyen halt el Kolozsvárt a kilenczvenes évek elején. F. *János* alsófejéri köri gondnok 1841-ben.

A *Geleiek* szintén ott állanak abban a küzdelemben, melyet az abrudbányaiak vívtak, hogy templomukat Mária Terézia el ne vétesse; ott állanak újabb templomuk építése támogatásánál. Gelei *József* fordította németből Halló boldog estvéit, mi gyermekkorunk kedves olvasmánya volt, mi 1788-ban jelent meg. Fia lehetett *József*, ki a század elején akadémiákon járt, majd abrudbányai senator, 1851-ben aranyosi köri gondnok. Az újabb nemzedékből *Gyula* bányatiszt Maros-Ujvárt 1865-től consistor, fia *Gyula*, tanuló. Dr. *G. Lajos* bányatiszt Radnán, 1892-től consistor.

A bölöni *Mikók* attól a Mátétól jöttek le, ki 1650-ben tanárunk volt, rég szakadhattak a székelyföldről Kolozsvárra, Abrudbányára. Abrudbányán *Sámuel* a mult század közepén az ekklesiának 300 frtot adományoz. Részt vesznek a régi templomukért való küzdelemben s újabb templomuk létrehozásában. Tekintetes M. *Lőrincz* 1779-ben a tordai gymnasiumnak 100 frtot adományoz. Két leánya volt, egyik *Fikkerné*, a másik, *Mária*, alsójárjai Pápai Sándorné, ki 1830-ban a püspökök részére vég hagyományoz.

A Kolozsvárra szakadtak közül, *András* fia *Sámuel*, bölöni tanító, ennek fiai *Mikó Samu* Kolozsvárt bányatanácsos és testvére *Lőrincz*, ügyvéd, jogtanár. A huszas években tanulnak. *Samu* 1821-ben kérelmezi, mentsék fel a német tanulása alól; *Lőrincz* 1829-ben akadémiára választják, de nem fogadja el, kit, mint tanárt később ismertetünk. *Sámuel* elvette *Fikker Ferencz* leányát, *Karolinát*, kivel a Mikók Abrudbányán ismét felújultak. Fiai közül *Béla* bányatiszt Nagy-Bányán, 1868-tól, *Dezső* Abrudbányán birtokos, 1876-től consistorok. *Lőrincz* fiai közül *Miklós* kuriai bíró Budapesten, 1867-től, *Imre* kir. táblai bíró Kolozsvárt, 1874-től szintén consistorok. S egy még ifjabb nemzedék keletkezik.

A laborfalvi *Nagyok* a század elején szakadnak Abrudbányára. *Nagy Pál* ugyanis 1801—4-ben abrudbányai pap, lemond s lett városi tanácsos. Fia *Károly*, szintén tanácsos s az én kedves emlékü kurátorom, ki mint legátust, 1841-ben fogadott asztalánál. Fia *Nagy Károly*, orvos, tölti be atyja után a kuratori tisztet. Irtam volt, de sajnálatunkra 1898. jul. 28-áról halálát, s családja sirba vitelét kell feljegyeznünk.

A *Rákosi Nagyok* Nagy neve már csak történeti emlék. R. *Ilona* 1711-ben aranyozott ezüst tányért ajándékoz az Ur asztalára. Rákosi Nagy *József*, mint az ekklesia gondnoka, köti meg a templomot építő vállalkozóval a szerződést 1793-ban. Özv. R. N. *Péterné* Konez *Judit* 1805-ben 300 frtot hagyományoz. R. *Károly* és *István* kor- és tanuló társaim. István 1853-tól consistor.

Abrudbányától nem válhatunk meg a nélkül, hogy az *Ürmösieket* fel ne említsük, melyből a fiatal nemzedék hivatalnok. S ne emlékeznénk meg *Ürmösi Lajosról*, kiről at Ekklesia templomának száz éves jubileuma alkalmából kiadott emlékkönyv 46. lapja mondja el, hogy Abrudbányát a havasok népe 1849. máj. 9-én kipusztította, papunkat *Füzi Ferenczet* megölte. S „*Ürmösi Lajos* öreg atyánkfia mint egy ős próféta teljesítette a papi teendőket, imádkozott, keresztelt, temetett“, míg aztán 1852-ben papot vihettek.

*

S én a midőn megmentő s patronus családaink bemutatásától megválunk, magam érzem első sorban, hogy sok érdemes atyánkfia, hogy egyet említek, Szentkirályi *Árpádot*, volt országgyűlési képviselőt, 1868 óta consistort, 1896-ban kereszturkőri gondnokot — hová sorozni nem tudtam. S hiányzott nekem az életidő, hogy felszámolhassam az újabb nemzedéket.

Valamint a királyhágóntuli hitrokonaink, a budapesti, hódmezővásárhelyi, orosházi, mezőberényi eklésiáinnkkal szemben is — ifjabb vállakra hagyom az utánpótlás fárasztó munkáját.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

A hit virágai.

Imák a nők számára.

(Karácsoni ima.)

XXIX.¹

A hála szent érzéscivel borulok le királyi széked zsámolya előtt, egyetlen egy igaz Isten, az *ur Jézus Krisztus születése emlék-ünnepén*, — mert a *te kegyelmességed* ragyog *ama fényes csillag tündöklésében, mely vezette a bölcséket és pásztorokat egyaránt*. Ujjá-születésem ünnepe ez a lelki életre.

A butaság, a babonák, a vadság sötét éjszakája borongott az embervilág milliói felett, — a gyűlölet, boszu, vérengzés iszonyatos esatai dühöngtek a föld lakói között, *mig fel nem ragyogott kegyel-med a Jézus nagy szellemében, mely ujjá szülte a bünbe merült világot*.

Oh hála néked én édes jó Atyám, hogy elküldötted a szabadiót *az idők teljességében*. Oh hála néked ama szeretetért, *mely lett minékünk Istentől igazság, szentség és váltság — kiben a te lelked megnyugodott s a kinek nevén kívül nincs más név, mely által kellene megtartatnunk*.

Örvendez az én lelkem én mennyei Atyám a *te új szövetségben*, melyet angyalok zengő ajkai adtak hirül a világnak; s mint egykor angyalaid úgy én is örvendezve zengedezem a karácsoni szent ünnepen: *dicsőség a magosságos mennyben Istennek, békesség e földön s az emberekhez jóakarattal*.

Beteljesedik szívem, lelkem a boldogság édes érzetével s a karácsoni ünnep ezer szent emlékei, eseményei, legendái hitté szentesülve örömhangokban törnek ki rebegő ajkaimon: „Örvendj egész

¹ I—XI. megjelent az 1894—95. évf.-ban, XII. 1891. évf.-ban, XIII—XIV. 1898. évf. XXII—XXVIII. 1899. 3. füzetben.

föld az Istennek és énekelj szép zengéssel“, mert megszületett, a kit Isten ígért s a próféták ajkai hirdettek — *a megtartó, ki az ur Jézus Krisztus, a Dávid várossában.*

Oh engedd én mindenható Istenem, hogy mint egykor a pásztorai, én is szent lelkesedéssel siessek az én megváltó Jézusomhoz. Az élet szövevényei között add nekem utmatatóul ama fényes csillagot, — *hitem igazságait,* — mely Jézushoz vezessen s nála megtartsan ne csak e szent ünnep napjain, hanem míg földi bujdosásomnak napjai tartanak.

Segélj meg engem jó Istenem, hogy mint *ama keleti bölcsék előhozván az ő kincsöket, adának Jézusnak ajándékot, aranyat, tömjént és mirhát,* bemutathassam én is lelki kincseimet trónusod előtt Jézusom születése ünnepén, melyeket hitembe tőle nyertem s melyek egyedül lehetnek kedvesek előtted oh igaz Isten, mind a melyekből megláthatod, hogy lélekben és igazságban imádlak tégedet.

Oh segélj meg engem jó Istenem, hogy az én megváltó Jézusomtól se élet, se halál soha el ne szakithasson, hogy ez által mutathassam ki hálámat is emléke iránt, mert ő tanított meg, *hogy téged ösmerjlek egyedül való Istennek, szerető édes Atyának s ember-társaimat testvércimnek,* ő tanított, hogy ugy cselekedjem másokkal, mint a hogy óhajtom, hogy mások is velem cselekedjenek.

Oh segélj meg jó Istenem, hogy a te szent fiad szellemével naponta jobb és tökéletesebb lehessen, hogy kibontakozhassam az emberi gyarlóságok rabságának kötelékeiből, hogy lehessen, *mint a te választottaid: világosságnak gyermekévé,* mert nem adatott nekem a szolgaságnak, hanem a szabadságnak lelke.

Oh emlékeztess hathatósan jó Atyám, különösen e szent ünnep napjain, hogy azért született az ur Jézus: *hogy választana magának kiváltképpen való népet, jó cselekedetekre igyekezőt.*

Segélj meg édes jó Atyám, hogy szívem érzése, lelkem gondolata és életem egész cselekedete és folyamata az angyalok magasztos hymnussává olvadjon össze: dicsőség a magosságos mennyben Istennek, békesség e földön s az emberekhez jóakarattal.

XXX.

(Nagy-pénteki.)

Zokogó keservekkel keresem a te igédet, bölcseségedben megfoghatatlan Isten! Oh mert e nap emlékezete borzasztó eseményt

juttat eszembe, a melyre gondolva, megdöbben az én kebelem a rémület miatt, miként a föld megrázkodott akkoron; gyászt ölt magára az én lelkem, miként a természet gyászba borult, hogy elfedezze az emberi hálátalanság iszonyatos tettét. Oh e napon aratott diadalt a gonoszság az igazság felett. Oh, e napon vonatotí keresztre az ártatlanság a vért szomjuhozó vadság által.

Az a homlok, melyben az emberiség megváltásának magasztos eszméi születtek, tövis-koszorutól vérezik. Azok a kezek, melyek annyi szenvedőnek égető könnyeit letörölték a vigasztalás kendőjével, most vasszegekkel vannak áthasogatva. Az a nemes sziv, melyben a mennyei szeretetnek angyalai lakoztak az emberi nemzet boldogítására, most lánDSA élétől van megrepszttve.

Bizony nem csoda mindenható Isten, ha megrázkodott a föld és gyászt öltött magára a természet ez iszonyu esemény látására, hiszen engemet annak emlékezte is mély borzalommal tölt el és keserü könnyeket facsar ki szemeimből.

Oh hát ily keserü pohárt kellett-e kiüríteni Isten választott emberének? . . . Oh, hát ily iszonyatos halált kellett-e szenvedni az ártatlanságnak? Oh, hát ez-e a jutalma az igazságnak?

Megdöbbennék Uram a te végtelen hatalmadtól, ha nem tudnám, hogy a Jézus rettenetes halála bölcseséged különös eszköze volt. Mennyre elrettentene Jézus halála engemet az igazságtól, ha nem ösmerném annak örvendetes következményeit. Mily könnyen hatalmába ejthetue a kísértő Jézus halála által, ha nem tudnám, hogy éppen e halál által nyert és adott nekem is *örök életet*.

Uram, a te utaid nem olyanok, mint a mi utaink és te bölcseséged, mint a mi bölcseségünk. A szenvedések sziklájából fakasztod üdvösségünk üditő forrásait s a méltatlan halál rémületével nyitod meg a halhatatlanság csarnokát.

Meghajlok Uram bölcseséged előtt a Jézus keresztje mellett is s áldom kegyelmedet, hogy nem hagytad sokáig a gonoszság hatalmát örvendezni az igazság elnyomatásán; áldom bölcseségedet, hogy nem engedted meg, hogy mi szent, az rothadást szenvedjen, áldom hatalmad ítéletét, hogy az igazság diadalmában feltámasztását mutattad az eltemetett nemes küzdelmeknek.

Oh hadd ömöljenek össze e mai napon az öröm és fájdalom könnyüi, mert ma végeztetett el minden: ma diesüittetett meg az *embernek fia*.

Tanits, oh tanits Istenem, a Jézus szenvedéseivel: békén tünni az élet rettenetes csapásait; rendithetetlenül hinni a te bölcs

gondviselésedben, tudván azt a Jézus tanításaiból, hogy te mindeket az én javamra igazgatsz. Amen.

XXXI.

(H u s v é t i.)

Repeső örömmel borulok le jószágod előtt én mindenható Istenem, hogy hála áldozattal imádjam atyai kegyelmességedet, mely megdicsőítette magát a Jézus erőtelenségében, midőn a tűnő élet romjaiból új életre, halhatatlanságra hívta.

Oh engedd édes Istenem, e szent husvéti ünnepen, mindenek felett az igazság diadalmát, örök életét látnom. Nyisd meg a te fényes egeidet erőtelen gyermeked szemei előtt, hogy láthassam a szent eszmék harczosát, a ki megfeszítettet, meghalt, koporsóba záratott, de a ki dicsőségesen feltámadott s a *halhatatlanság egében* jobbod dicsőségére felmagasztaltatott.

Oh, hadd halljam ma mindenek felett a szent eszmék feltámadásának diadal énekét a Jézus feltárt koporsója mellett, az angyal ajkairól: *miért keresitek az élőt a halottak között? — Nincsen itt, feltámadott!*

Oh hála néked jó Atyám, hogy diadalmat adtál az életnek a halál felett, hogy megtörted a koporsó fulánkját s nem engedted meg, *hogy a mi szent rothadást szenvedjen.*

Betelik lelkem a halhatatlanság örömével, megszentესülni érzem érzéseimet s miként husvéti angyalodnak, felzendül az én ajkamon is halhatatlanságunk örömeke:

„Tövis koszoru, fá kereszt,
Rémképetek már nem ijeszt,
A halhatatlanság egén
Egy fényes csillag int felém:
Feltámadunk!!“

Oh, mi édes boldogság áradoz lelkemben ama biztató hit édes tudatában, hogy a halál nem ül örök diadalmat felettem, mert a koporsó egy új életnek ajtaja a mennyország küszöbe felett!! Minő boldogító annak tudata, hogy a földi élet esalódásai, keservei s annyi méltatlan bántalmak a te gondviselésedben oh Isten, csak eszközök, melyek fájdalmasak és rettenetesek bár, de a melyek még is az én jövő boldogságomat alkotják meg.

Oh engedd édes jó Atyám, hogy a jövő élet édes hitének

csillagát szüntelen szemeim előtt ragyogni lássam, hogy annak biztató sugárai megszűnés nélkül emlékeztessenek magasabb hivatásomra, kötelességeim öntudatos teljesítésére, hogy már itt e földön a menyország lakója lehessék.

XXXII.

(H u s v é t i i m a.)

A gyász nagy péntekén
 Jézus rettentő szenvedéseit
 Vigasztalan keservvel siratám.
 Hitem megingott s félve reszketék
 S a gyarlóság remegő ajkival
 Szentségtörő szavakkal kérdezém:
 Örök igazság Istene!
 Hogy nézheted a gyilkosok művét?
 Hogy nézheted, hogy legszentebb fiad,
 Ki büntelen, hiv és igaz vala,
 Kereszthalálnak égő kinja közt
 Végezze bé ártatlan életét? . . .
 Szentharagod sötét felhőiből
 Elfogytak-e sujtó villámaid
 Hogy le nem sujtod karjait,
 Kik szent fiadra vakmerőn
 Ily durva bántalommal emelik?

* * *

Igy siratám a gyász nagypéntekén
 Jézus rettentő szenvedéseit!
 S ma . . . husvét ünnepén? —
 Határt nem ösmer örömem.
 Ma lelkesedve hirdetem:

Feltámadott szent bajnokunk,
 A mi megváltó Jézusunk.
 Halálbilincse megtörék —
 Hozsánna hangzik szertesztét.

*

A butaság nem győzhetett,
 Bár eszköze volt a kereszt,
 A koporsó nehéz követ
 Az angyalok széttördelék . . .

Örüljetek, örvendjetek,
 Kik szent eszmékért küzdetek :
 Az eszmék halhatatlanok,
 Mint örök fényű csillagok.

*

Csak egy mi busit, szégyenit :
 Kicsiny hitem! . . . hogy kételkedni mertem
 Egy pillanatra bár
 Te benned, Istenembe,
 Hogy szembe szálltam botorul
 S kérdőre vontam czéljaid,
 Hogy mért nem sujtsz villámaiddal
 A gyilkosok közé,
 Kik a megváltót kinozák?
 Pedig tudhattam Jézusom
 Szent tanításiból,
 Hogy ő csupán nagy szenvedések kinjain
 Keresztül törve juthat égbe fel.
 A békét mindig harez előzi meg.
 A dicsőségnek ára győzelem.
 Egy nemes élet önfeláldozása
 Vezethet csak halhatlanok közé
 Az örök élet csarnokába.
 S kiket az Isten igazán szeret,
 Meglátogatja szenvedésivel —
 És megpróbálja mint aranyt a tűz.
 De kik viszont az Istent szeretik,
 Azoknak minden — élet és halál,
 Kin, szenvedés, égő keserv —
 Javukra szolgál egyaránt.

Oh édes Istenem!

Ajkam panaszra nem nyitom,
 Meghajlok jószágod előtt.
 Mosolygjon bár az ég felettem,
 Vagy gyászfelhők dörögjenek,
 Utadban többé nem kételkedem.

Böles vagy te Isten, böles s tökéletes!
 Gondviselésed szent s hiánytalan.
 A szenvedés szuró tövissei

Fejlesztik üdvöm szép virágait.
 Javamra szolgál hittél bu s öröm.
 A gyász halál: új élet kezdete.
 Az elhintett mag, hogy kizöldülhessen --
 Előbb elrothad a föld kebliben.

Oh hála néked édes Istenem,
 Hogy szent fiad legyőzte a halált
 S az örök élet édes szent hitét
 Örökség gyanánt hagyta mireánk.
 E hit emel fel a csapás között.
 Ez edzi meg a lankadó erőt.
 Fényt gyújt a szenvedések éjjelén
 És a halál jégkarjai között
 Szelid álommal zárja be szemem.

Én Istenem! emeld tekintetem
 A természet muló virányiról
 Égi hazámnak csarnoka felé.
 Add értenem a földi jelenést,
 Hogy nagyság, fény, rang, hír s dicsőség:
 Tűnő szivárvány, hervadó virág.
 Örök csupán csak lelkem kincse lesz,
 Mit szent hitem ígér s megad, ha itt
 A földi lét keskeny határi közt:
 Erényben mindhalálíg hív leszek,
 S bűn felett győzelmet aratok.

Oh töltsd be lelkem édes Istenem.
 Az örökélet hitreményivel.
 Tárd fel egednek fényes ajtaját,
 Mutasd meg Jézust, ki feltámadott,
 És angyalid közt a hív lelkeket,
 Kik égi koronával fénylenek:
 Hogy már e földön églakó legyek
 S egy vágy, ohaj hevitse szívemet:
 Ugy élni, tűrni hitben szüntelen,
 Hogy menybe jussak én is egykoron,
 Hol új élet reménye vár reám.
 — Ezekben hallgass meg Atyám!

Amen.

RÉDIGER GÉZA.

A kijelentés forrásai.

(Egyházi beszéd. *)

Alapige: „A titkok a mi Urunknál Istenünkénél vannak: a kinyilatkoztatott dolgok a miéink és a mi fiainké mindörökké“.

5 Mózes XXIX. 29.

„Gondolkozom, tehát vagyok“ — szól a böles komoly méltósággal, miközben keble olyan, mint a sima tó, a melynek tiszta tükrében meghittén ölelkezik az ég s a föld. Fent és alant, közel s távolban csönd és nyugalom. „Lenni vagy nem lenni“ — töpreng a világfájdalmas királyfi, miközben keble olyan, mint a háborgó tenger, a melynek csapkodó hullámai merészen ostromolják a földet és eget. Fent és alant, közel s távolban vész és pusztulás. „Bánom, hogy teremtettem az embert“ — hangzik az isteni szózat, miközben a zenith diessugárzó homloka elborul. Bántja a nagy Alkotót a böles merev nyugalma épügy, mint a töprengő kinos vergődése. Az Isten csak összhangzatos lelkekben gyönyörködhetik. Avagy mit szólnánk minagunk egy zenedarabhoz, a mely mind csupa szünetekből, vagy csupa futamokból állana? — Hadd tartsa be kimért pontossággal a böles az ő szünetjeit, hadd ugorja át tetszés szerint a töprengő az ő futamjait: — mi, kedves Atyámfiak, igyekezzünk a lét örök kérdéseinek egyes hangjai között megtalálni a boldogító összhangot. Ugy is a titkok a mi Urunknál Istenünkénél vannak, a kinyilatkoztatott dolgok pedig a miéink és a mi fiainké mindörökké.

Ezek a titkok nincsenek és talán nem is voltak soha a halandó előtt örök tilalom pecsétjével lezárva. S ha szintén úgy lett volna is, az ember koronkint fedezett fel egy-egy sugárt, a melynek segítségével sikerült neki a titoknak egy részét megtudnia a nélkül, hogy a pecsétet erőszakos kézzel tépte volna fel. Ezek a sugarak, a melyek az égből az emberi kebelbe s viszont az emberi kebelből az égbe lövell-

* Elmondott a jul. 2-iki Főtanács alkalmával.

nek, nemzedékről-nemzedékre, növelik a kinyilatkoztatott dolgok számát, a melyek a miénk és a mi fiainké mindörökké.

Ezek a fénysugarak voltak régen, ezek ma is, és ezek lesznek mindenha a *kijelentés forrásai*.

Névszerint: I. a *vallás*, II. a *tudomány* és III. a *művészet*.

Mig azért ezekről, veletek együtt, röviden elmélkedem, kísérjen becses figyelmetek!

I.

A vallás, mint a kijelentés első forrása.

Ha szívünkre teszszük kezünket és annak dobogását érezve, annak sugallatára hallgatva, óhajtjuk megérteni a világot és az emberiséget s azt a magasztos célt, a melyre mindkettő törekszik, az érzelem és kedély birodalmában vagyunk. Ennek magaslatain és mélységein egyaránt találkozunk a teremttővel, a ki előttünk egységes és oszthatlan fenségben jelenik meg, éppen mint maga a világmindenség. Régen kőd, vagy lángoszlop alakjában vezette övéit az élet kopár sivatagjain keresztül az ígélet földe felé, a mint az ősi vallásos kedély jónak látta kiszínezni. De mi történik akkor, ha mint vert hadsereg szétoszlik a kőd, és önmagát emészte, elhamvad a láng? A jelt kívánó nemzetség kérését az Ég visszautasítja s titkon is javát munkálva, önmagára utalja, hogy ki-ki saját erőit értékesítve, tévedésein okulva, kísértéseit legyőzve, hosszas bolyongás után találja meg önönmagát, élte célját s az ő Istenét.

A vallásos kedély évezredes tapasztalataiban, minden század és minden nemzedék egy-egy titoknak fátylát lebbentette föl és a kinyilatkoztatott dolgot, mint szent hagyományt, az utókornak őrizetére bízta. Így lett, az idők és események kedvező fordulata következtében, a házi és nemzeti istenek czivakodó csoportja helyett, a végetlen szellem a világ urává; így lett a boszuálló Jehovából a mi mennyei édes Atyánk, a ki kihozott minket a szolgaságnak házából és fiaivá fogadott. Így lépett a törvény betűi helyébe az elevenítő lélek. Így lett az üres szertartások és füstölgő áldozatok divatja után az alázatos szív és a töreldelmes lélek: az Ur előtt kedves áldozat. Így váltotta fel a régit az új, Mózeszt a Krisztus, Buddhát Mohamed. S így lett a vallás a kijelentésnek első forrása.

Már a felhozott mozzanatok is a mellett tanuskodnak, hogy a vallás sem képez kivételt az általános és fokozatos fejlődés törvénye alól. Elképzelhető tehát, hogy mennyivel üdvösebb volna az egész emberi-

ségre, ha vallásos életműködésében nem bénítaná meg az elavult dogmák durva fegyverzete, és ha az a fényforrás, a mely a vallásos kedélyből sugárzik ki, nem szoríttatnék a rideg felekezetiesség szűk börtönfalai közé. Ez a felfogás, természetesen, még ritka helyen tartozik a kinyilatkoztatott dolgok diszes csoportjába, hogy aztán a miénk és a mi fiainké legyen mindörökké. Oh, még sok, igen sok helyen uralkodik az ösztönszerű, vagy a mi még ennél is rosszabb – a mesterségesen táplált babonás félelem, a mely a titokzatos félhomály között nagyobb biztonságban érzi magát, mint Istennek szabad ege alatt. Pedig kihez közeledhetnék az ember, ha mindjárt annyira erényes, ha mindjárt annyira bűnös is, nyiltabb és leplezetlenebb őszinteséggel, mint az ő Teremtőjéhez! mikor úgy is tudja, hogy a titkok ő nála vannak és ő azokat a szerint, a mint magunkat arra érdemesíteni kívántuk, böles belátással rendelkezésünkre bocsátja.

Válóban, végzetessé válhatik korunk irányára és magatartására is, ha az embert az ő Istenével szemben továbbra is tartózkodónak neveljük s fülébe mennydörögjük, hogy így meg úgy megver az Isten, ha ezt s meg ezt nem teszed. Az Isten, a ki szeretet, az ilyen emberi találmányokra nem sokat ad s az ember is könnyen tulteszi magát rajta. Ne a büntetéstől való félelem, a Mindenható botja és vesszője előtti gyáva meghunyászkodás, tegye az embert vallásossá és erényessé; hanem a tisztelet, a vonzalom, a melyet ébreszt mibennünk a mennyei Atya jóvolta, sorsunk iránt való érdeklődése és szeretete. S vajjon ez a határtalan tisztelet és vonzalom az Isten iránt, csupán egyes kiváltságosok tulajdona lehet-e? Hasonló szellemben vezetve, az emberiség zöme is helyes tudatára ébredne kötelességeinek Isten, embertársai és önmaga iránt s nem kellene oly sokáig tapogatódnia a setétben, oly sokáig bolyongania a pusztában, nem kívánkoznék a szabadság földéről, hol jogai és kötelességei vannak, vissza a szolgaság házába, hol kötelességei vannak ugyan, de elkoboztatnak legszentebb jogai.

Ebből a szellemből táplálkozva, a vallás továbbra is első forrása lehet a kijelentésnek. A világ eredetére, a teremtő céljaira, multunk emlékeire, jelen küzdelmeinkre és a jövő kilátásokra, a maguk összességében, kedvező fényt deríthet. A porból sziklahősöket teremt, igaz vallásosságnak buzgó bajnokit, kik egy munkás életnek összes kincseit hozzák a felvilágosodás és nevelésügy oltárára. A vallás, mely nem zárkózik jól-rosszul erődített sánczai mögé, hanem egy világot ölel át a testvériesség áldó karjaival; nem választ ki egyeseket örök üdvösségre, másokat meg örök kárhozatra, hanem azt akarja, hogy mindenek az

igazság ismeretére jussanak: az ilyen vallás sohasem lesz féltékeny a titkokra, melyeket már kinyilatkoztatott; sőt örül, ha versenyez vele.

II.

A tudomány, mint a kijelentés második forrása.

Ha agyunkra teszszük kezünket s annak különböző góczpontjait működésbe hozva, a már felhalmozott tapasztalatokat emlékünke idézve, akarjuk magunk vagy mások előtt kimagyarázni a világot és az emberiséget s azt a célirányos véget, a melyre mindkettő törekszik, — az értelem és ismeret birodalmában vagyunk. Ennek is vannak magaslatai és mélységei. Itt is találkozunk a Teremtővel. Csakhogy a míg a kedély és érzelem ihletett föllobbanása egy szempillantásban bejárt magasságot és mélységet, addig az értelem és ismeret, hivatásához mértén, csupán fokozatosan emelkedik és fokozatosan száll. A kedély és érzelem birodalmában úgy éreztük, mintha szárnyunk nőtt volna, itt már megelégszünk azzal is, ha rendre és a gondolkozás törvényeit betartva, tehetjük azt, a mi eladdig titok volt, kinyilatkoztatott dologgá. Ott mult, jelen és jövő egybeolvadt; itt külön méltatás tárgyát képezi. Ott a mindenség mint önálló egész jelent meg előttünk: itt elemeire bontva az utolsó atomig. Ott a világ és emberiség eredete az ősköltészet kódos, homályos énekébe vesz: itt megszólalnak, mint Memnon szobrok, a kövek és elzengik a teremtés himnuszát; a föld rétegei és azoknak koronként átalakulásai feltárják előttünk évezredeknek mesés titkait. Mihez képest elmondhatjuk, hogy ha a vallás dajkája az emberiségnek, a tudomány annak nevelője, tanítómestere. S ne is vitassuk azután, hogy melyik iránt kell nagyobb kötelezettséget éreznünk: hisz az egyik emléjéből táplál és féltő szeretettel aggódik érettünk, a másik csak azt fejtí ki, a mi bennünk és a világban eleitől fogva létezett. Ismerjük el, hogy mindkettő a maga körében, a maga különleges módszerével és eszközeivel, megbecsülhetetlen hasznos szolgálatot teljesít és hogy ebből kiindulva, a tudomány is épugy mint a vallás, ránk nézve, kijelentésnek forrása.

A titkok itt is a mi Urunknál Istenünknel vannak. S kivált régen csak szórványosan juthattunk egynek-egynek birtokába, hogy aztán mint kinyilatkoztatott dolog a miénk és a mi fiainké legyen mindörökké. Hiszen nem is oly távol esik tőlünk a korszak, a melyben a föld természetes alakját vette föl az ismeret és értelem birodalmában, a gondolkozó fő előtt; hiszen még nem is olyan régen „mozog

a föld;“ hiszen még nem is olyan régen tűntek fel a kutató elme előtt az új világok s nem rég virradtak ránk új napok ezrei. Nem volt mindig oly lázas és rohamos a fejlődés, oly feltartóztathatlan a haladás mint napjainkban, a midőn a meglevő felfedezések és vívmányok birtokában, az emberiség gondolkozó eleme nem válik önelégültté, sőt esetleg botlásait és tévedéseit is csak eszköz gyanánt tekinti eddig még nem is sejtett titkok földéretésére. Volt idő, mikor villanydelejes szárnyak helyett, ólom lábbon járt maga a tudomány is. De az évezredes mulasztást visszapótolta egy hatalmas század, a mely bár mostanában végnapjait éli, minden siralmas jeremiádok mellett is, csak úgy duzzad az erőtől, a bátorságtól és a lelkesedéstől. Bizony, méltó csodálatra ragadja mind az avatottat, mind az avatatlant az a rengeteg sok természeti erő és titok, melyeket megismert és törvénybe foglalt e század s a melyeknek alapján merészen, de nem kihívóan mutatja ki, hogy így és nem másképpen teremthette Isten a világot. S nem is annyira az elméleti felfedezések terén biztosított magának e század hervadhatlan babérokat, mint inkább azoknak gyakorlati alkalmazásában és értékesítésében.

Mindazáltal, egyoldalú felfogásra mutatna, ha azt képzelnők, hogy a tudománynak örömittas diadala maga után vonja a vallás szégyenletes kudarczát. Egyik fény nem lehet ellensége a másik fénynek, hacsak az irigységet vagy a megvetést roszhiszemüleg nem tápláljuk bennök. Századokon keresztül, a vallás igénytelen szolgálói voltak egyszersmind legbuzgóbb ápolói a tudományoknak s csöndes magányukban, elvonulva a világ zajától, az ököljog földrengető tusakodásaitól igyekeztek megmenteni az enyészet pusztító lehelletétől azt, a mit mint Istennek kijelentését mind a kedély és érzelem, mind pedig az ismeret és értelem birodalmában, érdemes volt megőrizni. Ma is csak karöltve haladhatnak; ma is csak egymást támogatva, egymásnak — nem szánalomból, de jóindulatból — testvér segítő kezét nyújtva, teljesíthetik szent hivatásukat, mint a kijelentés forrásai. S ha olykor — mint az testvérek között történni szokott — összezőrdülnének is, van még, a mi köztük összgangot teremtsen s ez nem más mint. . . .

III.

A művészet, a kijelentés harmadik forrása.

Ha lelkünk mélyére pillantunk és figyelemmel kísérjük azokat a magasröptű vágyakat és reményeket, melyeket éleszt mibennünk a világnak és emberiségnek és a mindkettőt mozgásba hozó czéloknak

szemlélete: az örök szép és jó birodalmában vagyunk. Itt még közvetlenebbül találkozhatunk a mi teremtőnkkel, a mennyiben vele együtt részt vehetünk az önálló alkotás, teremtés gyönyörében. A titkok titka tárul fel előttünk, a midőn nem is az egészben, nem is a részekben külön-külön, hanem a részek és az egész közötti összhangban fedezzük fel a teremtő bölcsesség örök elveit.

Szép a sziklaszál a maga zordon fenségében, szépek az egyes kőzetek, a melyekből felépült; de a művészelletet csak akkor ragadja meg, ha a részek és az egész között kellemes összhang uralkodik. A festészet és szobrászat, zene- és költészet remekeire is ez lehelli reá az eredetiség és bevégzettség bélyegét. Ez biztosítja a művészet kincseinek világra szóló hírét, halhatatlanságát; minek folytán maga a művészet is a valláshoz és a tudományhoz csatlakozik, mint a kijelentésnek forrása.

Azt mondtuk, hogy a vallás dajkája, a tudomány pedig nevelője, tanítómestere az emberiségnek. Ha ez így van, akkor a művészet az emberiségnek, bizonyára, örök ideálja. Dajkánkat szeretjük, tanítóinkat tiszteljük, ideálunkért rajongunk. S tesszük ezt önkénytelen, számítás és utógondolatok nélkül.

Ehhez képest megtörténik, hogy egy-egy korszakban a vallás, a másik korszakban a tudomány, a harmadikban pedig a művészet fény-sugara áraszt nagyobb világosságot azokra a titkokra, a melyek a mi Urunknál Istenünknel vannak. És ez jól is van így; mert a csoportosított fényugarak hatása kápráztató lehetne a mi gyöngye szeméinkre. Mi pedig, úgy hiszem, első sorban is tisztán akarunk látni mind a vallás, mind a tudomány, mind pedig a művészet világánál.

És itt, természetesen, nem arra az ugynevezett művészetre hivatkozom, a mely a mesterkéltesség kontár termékeiben csak önmagának tetszeleg, hanem arra a valódi művészetre, a mely maradandó alkotásait és az azokban feltárt titkokat kinyilatkoztatott dolgok gyanánt hagyja reánk és a mi fiainkra mindörökké. Egy külföldi híres műtárlatban képzelem magamat, annak egy antique izléssel berendezett kápolnájában, a hol figyelmünket egy tökéletes női alak vonja magára. És ez alakban, gyöngédség és erő, idom és kellem, báj és szellem, összhangzatos arányban egyesülnek. Egy tökéletes női lény, mely élt a teremtő művész ideáljában, él előttünk sokkal inkább, mint akárhány ki kőszivet hordoz kebelében; él és átszellemül az évszázadoknak ködös távolán, nemesítő hatását gyakorolva a nemzedékre, mely reá áhitattal föltekint. A milói Vénus ez, ki lecsonkázott karral ugyan, de az

ihletettség soha meg nem szegett szárnyaival ott lebeg előttünk. Hiszen a nagy lyrikus, az ő közelében órákat, sőt napokat töltve, tanulja meg tisztelni a női eszményt, az örök szépet és jót.

Ez azonban csak egy a sok közül. Mert oh mily népes az örök szép és jó birodalma! Lelki gyönyörrel és salaktalan élvezettel járjuk be annak büszke csarnokit s úgy érezzük, mintha templomban volnánk, a hol minden igaz műemléke oltárrá magasztosul, a mely előtt mind az isteni, mind az emberi szellem iránt le kell rónunk a kegyelet adóját.

Vannak templomai a tudománynak is. Azokban is fenkölt gondolatokkal foglalkozunk; csak félő, hogy a tudomány templomának fölszentelt papjai „isteneknek képzelik magukat“.

Nó, és nekünk is vannak templomaink. Nem ugyan a hajdani Sionnak pazar fényben pompázó büszkesége, nem is az ikertorony külni dóm, sem Szt. Péter vagy Szt. Pál temploma; de, a mig ezekben az egyszerű hajlékokban örömmel fogadjuk és örömmel hirdetjük a vallás, a tudomány és a művészet kijelentéseit s a mit szívünk, elménk és lelkünk megérlelt, az emberiségnek közkincsévé óhajtjuk tenni, addig összhangban vagyunk önmagunkkal, összhangban a mi Istenünkkel; addig a vallás, a tudomány és a művészet hármass fényforrása mellett a mi „keblünk a bennünk lakozó szentléleknek temploma“. Ámen

JÓZAN MÍRLÓS.

Püspöki évi jelentés

Sz. Keresztúron 1899. aug. 27-én tartott zsinati főtanácsnak.

Méltóságos és főtisztelendő Zsinati Főtanács!

Évi jelentésem, mely Isten kegyelméből a 23-ik, ez uttal tulajdonképpen csak 10 hónapra terjed, miután a múlt évben októberben tartott egyh. főtanácsunk óta csak ennyi idő telt el. De azért, ha mindazt felölelném jelentésemben, a mi különben e 10 óról említésre méltó lenne, akkor jóval terjedelmesebb jelentést írhatnék, mint bármely kerek esztendőről. Így sem tudom, hogy vajjon nem fogok-e e hibába esni.

Nem panaszként mondom, mert hogy egyházi ügyeink évről-évre szaporodnak, ez inkább örömünkre szolgálhat. Szomorú dolog lenne, ha ma sem lenne több teendőnk, mint évekkal vagy évtizedekkel ezelőtt. Mert ez azt mutatná, hogy egyházi életünkben nincs fejlődés, nincs haladás. De ez a fejlődés és haladás aztán természetszerűleg megfelelő módosításokat igényel és vonz maga után egyházi szervezetünkben is. Ennek kifolyása volt az a határozat, a melyet múlt évi egyh. főtanácsunk közigazgatási hatóságaink szervezetére nézve hozott s idő közben f. évi július 2-án tartott rendkívüli főtanácsunk a zsinati és egyházi fő- valamint képviselő tanácsra nézve megállított s a jövő 1900-ik év január 1-től kezdve életbe léptetését is kimondotta. Meg fog-e felelni a várakozásnak és a követelményeknek, azt csak a jövő mutatja meg. Annyi bizonyos, hogy ezen szervezeti szabályzat, illetőleg egyházi törvény elkészítése körül felmerült munkából mások mellett, a kik abban tevékeny részt vettek, s a kik közül különösen dr. Gál Kelemen, Lakatos Ferencz és esperes Kelemen Albert a fiat nem mulaszthatom el névszerint is megnevezni, nekem is bőven kijutott a közelebb lefolyt 10 hónap alatt. S az is bizonyos, hogy életbe léptetésével sem fog legalább egyelőre kevesbülni a püspök teendője. De nem is az a cél; hanem az, hogy egyházunk közigazgatása minél szabatosabbá és jobbá tétessék s a megszorodott ügyeket egyházunknak minél nagyobb előmene-

telére és közmegnyugvásra lehessen intézni. A miben különben, azt hiszem, eddig sem volt hiány. De a jónál mindig lehet és van jobb is. Mert a mit az apostol mond magáról: „*Nem hogy immár a czélt elértem volna, hanem igyekszem azt elérni*“, nem csak reánk, mint személyekre, hanem mindennemű intézményre talál ma is és alkalmazható lesz az idők folytán állandóan.

Egy másik nem kevésbé fárasztó és időt emésztő munkát adott lelkészeinknek a kongrua ügyében tett folyamodásaik, illetőleg az ezeknek alapjául szolgáló bevallási íveknek megvizsgálása és hitelesítése. Erre az E. K. Tanács az én elnökségem alatt egy bizottságot küldött ki Boros György, Mózes András és Orbok Ferencz afiai személyében s elmondhatom, hogy hónapokig nap-nap után 2—3 órát kellett e munkára fordítanunk, hogy e bevallási íveket hitelesíthessük. Mert — sajnos — de úgy látszik, hogy lelkészeink egy része még a saját érdekében sem igyekezett a vonatkozó utasításokat tanulmányozni s magát ahoz tartani, elégnék tartván jövedelmének így meg amugy minden igazolás nélküli bevallását. Ezért aztán az ilyeneknek újabb meg újabb utasításokat kellett adnunk, a bevallási íveket újból ki kellett állíttatnunk s a megfelelő okmányokkal felszereltetnünk. Még olyanok is akadtak, a kik a mi utasításainknak sem tettek eleget és így egy részét a folyamodásoknak, nehogy a terminusból kiessünk, kénytelenek voltunk hiányosan is felterjeszteni a Ministeriumhoz. A mit csak azért említek meg; mert a Minister ur ő Nagyméltóságától függ a kongrua kiegészítéséhez szükséges összeg megállítása s ha esetleg némely lelkészünk megesalatoszik várakozásában, ne nekünk, hanem magának tulajdonítsa. Én különben teljesen megbizom a Nagyméltóságu Minister urnak nem csak jóakarátában, hanem a bevallási íveknek méltányos és igazságos elbírálásában is. De a megállítandó kongrua kiutalására, a legjobb esetben is, aligha ez év vége előtt számíthatunk. Ezért hát legyenek lelkész afiai türelemmel.

Kapcsolatban ezzel nem mulaszthatom el följegyezni azt a szinte megbotránkoztató ténytet, hogy lelkészeink között voltak olyanok is, a kik a bevallási íveken egyházi hatóságunkat „erdélyi unitárius egyház“, vagy „erdélyi unitárius püspökség“-gel jelezték. Avagy nem tudják-e, hogy egyházunk s illetve az unitárius püspökség hatásköre ma a Szt. István király koronájához tartozó összes országokra kiterjed s az erdélyi elnevezést egyházi főtanácsunk még 1868-ban használaton kívül helyezte. Tehát ezzel a megkülönböztetéssel mintegy szűkebb térre szorítani egyházunk jogkörét legalább lelkészeinknél

oly tévedés, hogy ne mondjam hiba, a mit szó nélkül nem hagyhatok s a mire figyelmöket ezennel felhivom.

Hogy a közelebbi 10 hó alatt az E. K. Tanácssal, s ennek tisztviselőivel nekem is bőven kijutott a munkából, legyen szabad e tekintetben még csak b. e. Berde Mózsának hagyatékát illetőleg elért eredményre s a mennyiben az már szerencsésen egyházunkra van ruházva, e hagyaték felhasználása iránti tervezetre, a melyet a közelebbi rendkívüli egyh. főtanács ideiglenesen egy évre el is fogadott; továbbá az új főiskola építése körül tett előkészületekre, valamint belső embe-reink nyugdíj-intézete szabályzatának revisió alá vételére hivatkoznom, a mely munkánál nem hagyhatom elismerés nélkül Boros Sándor, igaztanár afának ez ügy körül kifejtett buzgalmát és odaadó fáradozást. Mindezekről ugyan úgy lehet, hogy az E. K. Tanács évi jelentéséből, valamint a jegyzőkönyvek megvizsgálása rendjén tudomást fog szerezni magának a Mltgs és főtiszt. zsinati főtanács; sőt egy része tárgyalás alatt is fog állani. De évi jelentésemben ennyit legalább érinteni ezekből is szükségesnek tartottam azért, mert igazolni kívánom azt, a miből kiindultam, hogy egyházunk ügyei évről-évre szaporodnak s közigazgatásunk hova-tovább nehezebb lesz s mind több odaadást kíván mindnyájunk részéről

Ezzel áttérek szorosabb értelemben vett püspöki jelentésemre:

1. Belső emberek változása mult évi egyh. főtanács óta:

a) Lelkészeknek rendeltettek Józán Miklós, torozzkói l. Buda-pestre, Péter Sándor, b.-újfalvi l. Városfalvára.

b) Kántortanítóknak: ifj. Simó Benedek II. éves képezdei növendék Iszlóra (ideiglenes minőségben); Miklós Jenő, okl. tanítójelölt Ny.-Gálfalvára; Kovács Mózes, kálnoki kántor hasonló minőségben Sepsi-Szt.-Királyra, Vaska Ilona okl. tnő tanítónőnek Ravába.

c) Elhunytak: Serester Sándor, Kozma Tamás nyug. lelkész; Albert Áron, ny. gálfalvi kántortanító, Göncz Mihály árkosi és Nagy Sándor kilyéni kántor afiai.

d) Ürességben vannak: a bordosi, iklandi, szőkefalvi, szt.-benedeki, b.-kőrispataki, b.-újfalvi, torozzkói lelkészi; a s.-szt.-györgyi, kálnoki és kilyéni kántori állomások.

Kapcsolatban a fennebbiekkal megjegyzem, hogy lelkészi szigorlatot ez évben ketten tettek, u. m. Varga Dénes és Pálfi Ferencz, mindketten jó eredménnyel; de mindketten már megelőzőleg alkalmazva voltak. Ez idő szerint pedig csak egy lelkészjelöltünk levén, Simonfi Márton, a kit a mult évben Oxfordba küldöttünk volt, de betegeskedése miatt onnan haza kellett hozatnunk, az ürességben

levő állomások betöltésére egyhamar kilátás sincs, annyival inkább, mert a jövő évben is legfennebb három lelkészjelöltünk lesz. A papnövendékek számát szeptemberig tudni nem lehet. De azt sajnos tapasztaljuk, hogy egyre apadnak. E körülményt azzal a felkéréssel ajánlom lelkész afiai figyelmébe, hogy igyekezzenek egyházközségeikből főiskoláinkban tanuló ifjakkal a lelkészi pályát a magok részéről is megkedveltetni s a tanítató szülőket rábírni, hogy ők is hassanak ez irányban gyermekeikre. Hiszen nem régen még a székely szülők, kik annyi gonddal tanították gyermekeiket, boldogoknak érezték magukat, ha egy-egy gyermekök pappá lett. S ha a közelebbi időkben ezt a vágyat a szülőkből, valamint fiaikban a hajlamot csökkentette az, hogy más pályákon anyagilag talán többre vihetik és jobb sorsot teremthetnek magoknak, a törvény által immár biztosított kongrua ez irányban is kedvező fordulatot adott e pályaválasztás iránti aggodalomnak. Részemről igazán alig gondolok hathatósabb eszközt arra, hogy papnevelő intézetünk ismét megteljen, mintha lelkész afiai ez irányban a fennebbi módon biztatásukkal közreműködnek.

2. Az egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint egyházunkban 1898-ban:

A) Kereszteltetett:	a) fiu	958
	b) leány	968
	Együtt	1926 új szülött.

Kevesebb 168-al mint 1897-ben. Ezekből házasságon kívül született 234.

B) Konfirmáltatott	a) fiu	673
	b) leány	682
	Együtt	1355 növendék.

Több 329-el mint 1897-ben.

C) Összeskettetett:	a) Tisztán unitárius	230
	b) Vegyes vallású	136
	Együtt	366 pár.

Kevesebb 153 párral mint 1897-ben.

D) Eltemettetett	a) A férfi nemből .	745
	b) A női nemből .	735
	Együtt	1480

Kevesebb 84-el mint 1897-ben.

E) Átállott egyházunkba	179
Kilépett egyházunkból	89

E szerint 90-el többen jöttek

egyházunkba, mint a mennyin abból kiléptek. De a kiléptettek közül egy sem lett felekezett nélküli.

F) A lélekszám	1898. év végén volt . . .	68312
	1897. „ „ „ . . .	67990
	Mutatkozik évi gyarapodá . . .	322

Tekintettel azonban a szülöttek és meghaltak közötti különbözetre, mely az előbbieket javára 446- és ehez hozzáadva az átállásokkal javunkra eső 90 többletet, az évi gyarapodásnak 536-al kellene kitenni. E különbözet részint valószínűleg a kivándorlásokra, részint oly helyekre való költözésre esik, a hol hiveinket mind számon tartani nem igen lehet.

Hogy a keresztelesekre és temetésekre ne vették volna igénybe hiveink lelkészeinket, arról jelentést nem kaptam, de a házasságkötéseknél ezt elmulasztotta Aranyos-Tordakörben Alsó-Járában 3, Bágyonban 1, Maroskörben Buzaházán 1, és Háromszékkörben Sepsi-Körispatakon 1 és így összesen 6 pár. A miből kiindulva nem mulaszthatom el figyelmeztetni lelkész fiait, hogy ne engedjék ezt a szokást elharapozni. Az átállások nagyobb számban Kolosdobokakörben történtek, a hol egyházunkba 113-an tértek s 44-en léptek ki, Keresztúrkörben 14 hozzánk térten 15-ön tértek más egyházba. Feltűnő az, hogy Ar. tordakörben hozzánk csak 1 lélek tért át s kilépett 12, a mikből 8 Alsó-Járára esik. Ismételtlen mondom: örök vigyázatok. Egyszersmind felkérem e helyen is lelkész fiait, hogy a népesedési kimutatások felterjesztésével ne mulasztsák el pontosan megtenni mindezekre nézve a jelentéseket, hogy tudjuk hol minő az időjárás.

3. A közvetlen püspöki vizsgálat alatt álló egyházközségek a vonatkozó számadások szerint 1898-ban bevettek 35719 frt 79 krt; kiadtak 33769 frt 46 krt. és így a pénztári maradék volt év végén 1950 frt 33 kr. Az 1899-re áthozott pénzátlagok pedig 157373 frt 70 kr.

Személyesen meglátogattam, illetőleg püspöki vizsgálatot tartottam a f. évi május és június havában hódmezővásárhelyi, m.-berényi és polgárdii egyházközségeinkben. Minthogy e helyeken unitárius püspök még nem járt s nekem jutott a szerencse, hogy ezen egyházközségeinket először meglátogattam, nem mulaszthatom el részletesebben megismertetni ezen egyházlátogatásaimat.

A mióta unitárius vallásunknak törvényesítése egész Magyar-

országgra kiterjesztetett s tul a Királyhágón említett egyházközségeink megalakultak, többször gondoltam arra, hogy azokat főpásztori látogatásban részesítem. De nehogy ezen látogatásom a más egyházak részéről a legtávolabból is ugy tűnjék fel, mintha talán az agitálásra keresném az alkalmat, jobbnak láttam elvárni, a mig unitárius vallásunk ezen egyházközségekben állandó gyökeret ver, a miről 15—20 évi fennállások után teljesen meg kellett győződve lennem. És ebben nem is csalódtam, a mint ezt az előadandók igazolni fogják.

F. évi május 24-én indultam el Hódmezővásárhelyre, a hova Boros György theol. tanár, Gyulai László és Albert Dénes egyh. tanács afiai is szivesek voltak elkísérni. Fogadtatásom, őszintén megvallva, meglepett, a mennyiben nemcsak ottani egyházközségünk, hanem a város nevében a polgármester, Juhász Mihály ur volt szives fogadni már az indóháznál a különböző egyházak képviselői és népes közönség jelenlétében s ugyancsak ő vitt be a város kocsiján előbb hm.-vásárhelyi imaházunkhoz, a hol aztán Varga Dénes segéd lelkészünk fogadott az egyházközség nevében, onnan pedig szállásomra, Kovács József gondnok afiához. Tehát fogadtatásom ép oly szívélyes és ünnepélyes volt, a milyen az erdélyi hazarészünkben lenni szokott, a legkisebb árnyéka nélkül vallásunk és egyházunk iránti ellenszenvnek. Más nap, vasárnap tartott isteni tiszteletünk iránt hasonló figyelem és rokonszenv nyilvánult; mert hiveinken kívül abban is testvéri szeretettel vettek részt a más vallásuak is, a mennyiben ezt az imaház kicsiny volta megengedte. Ez isteni tiszteletre orosházai, mező-berényi és legujabban alakult déva-ványai leányegyházközségeink hivei is küldöttségileg megjelenvén s isteni tisztelet után ezekkel együtt közgyűlést tartván, lelki örömmel tapasztaltam azt, hogy ha bár az unitárius vallásra áttérésöknek külső indokok szolgálhattak is kiindulásul, nem hiányzik abból a benső meggyőződés se; sőt ugy látszik, hogy már megelőzőleg unitárius volt ezen hiveink legnagyobb része lelkében talán anélkül, hogy tudta volna; a minthogy ez az eset bizonyára nem példa nélküli.

Közgyűlés után ismét szivesek voltak a város összes egyházi, iskolai és polgári hatóságai küldöttségileg látogatásukkal és üdvözleteikkel megtisztelni s az egyházközség által rendezett banketten is részt venni, a hol többszörös alkalmam volt ujlag meggyőződni arról, hogy az irás szerint a magyar Alföldön sem tekintenek minket jövevényeknek, hanem a szentek polgártársainak; a mi méltán föl-

emelheti s bizalommal töltheti el lelkünket. Csak azt sajnálom, hogy a folytonos esőzés miatt, a mi Hódmező-Vásárhelyen töltött két napom alatt csaknem szakadatlan volt, nem tudtam személyesen mindazoknál a látogatást viszonzni, a kik azzal megtiszteltek s hiveinknek is adós maradtam ezzel. De ha Isten éltet, talán még kipótolhatom. Mert Hódmező-Vásárhelyt, hála érte Istennek s e város nemes gondolkozásu, a lelkismeret szabadságát tiszteletben tartó közön-sége előtt, már otthon érezheti magát az unitárius püspök is. Nagy mulasztást követnék el azonban, ha a dolgok ily kedvező alakulása, hm.-vásárhelyi egyházközségünk részéről megnyert rokonszeny és testvéri indulat tekintetéből elismerésemet és tiszteletemet nem nyilvánítanám e helyen is Kovács József derék gondnok afia iránt. Mindezekért az övé a legnagyobb érdem. Ha mindazt elmondanám, a mit ő tett és tesz ottani egyházközségünk javára és előmenetelére, — hiszen közelebről is nejjével egy telket vásárolt s arra saját költségükön egy tanítói lakot építtetett, — ha mind azt elmondanám, hogy mit tett és tesz vallásunk iránt a más vallásuaknak nem csak türelme, hanem valóban becsülése megnyerése és biztosítása érdekében avagy, ha csak azon szives fogadást és ellátást, a melyben családjáva¹ együtt engem és kíséroi^{met} részesítette, meg akarnám itt köszönni, vége-hossza nem lenne évi jelentésemnek. Ezért ezekre nem terjesz- kedem ki, hanem egyszerűen kérem a jó Istent, hogy tartsa, éltesse őt hosszasan s tegye őt oly boldoggá, mint a mily buzgó lélekkel esüng ő a mások boldogságán s munkálja a közjólétet minden irányban ugy a polgári mint a társadalmi, ugy a nemzeti mint az egyházi élet térein!

Végül még megjegyzem, hogy hm.-vásárhelyi egyházközségünk adminisztrációját olyannak találtam, a mely valóban például szolgálhat bármely egyházközségünknek. Pénztárnoka Morzál István afia bár-mely pénzüintézetnek becsületére váló számadásokat, nem különben Hermann Béla afia a legpontosabb jegyzőkönyvet vezetnek. Varga Dénes segéd-lelkész, valamint Péterfi Gyula kántor-tanító, a mellett, hogy hivatásuknak teljesen megfelelnek s ez utóbbi, a mint erről magam is meggyőződtem a városi közönség által is elismert jó iskolát tart, társadalmilag is oly helyet töltenek be, a melylyel jelentékenyen hozzá járulnak egyházközségünk anyagi és erkölcsi jólétének és fejlődésének biztosításához.

Hódmező-Vásárhelyről máj. 30-án Mező-Berénybe mentem Varga Dénes segéd lelkészünktől kísérve. Miután azonban itteni mulatásom alig 3—4 órára terjedt s még ez sem volt előre egész

bizonyossággal tudva, fogadtatásomban a község mint olyan nagyobb részt nem is vehetett. De hiveinktől felkérve, azoknak nevében már az indóháznál való kiszállásnál itt is Kolár János ev. ág. hitv. ügyvéd úr hazafiúi és vallásos érzéstől áthatott beszéddel üdvözölt s több kocsitól kísérve vonultunk be Perei Mihály buzgó egyháztag házához, a kinek az egyházközség megalakítása és fenntartása körül a legtöbb s mindenesetre elismerésre méltó érdemei vannak. Huzamos ideig volt annak gondnoka is, a mely tisztet most Balog István szintén buzgósággal teljesít. Perei Mihály afia házában és családjában több egyháztag társaságában elköltött ebéd után csak anyi időm volt, hogy az iskolaházat megnézzem, mely a községben igen jó helyt, egy szép és tágas telken fekszik. Itt a hivek, a menyire ezt a mezei munkanap megengedte, egybegyűlve vártak, a kiknek nevében ottani tanítónk Simó János fogadott. Az egyházközség vagyoni állapota, a menyire számba vehettem, elég megnyugtató és biztató. Iskolája azonban nem oly fejlett, mint a hódmező-vásárhelyi. E tekintetben természetesen megtettem a figyelmeztetést és megadtam az utasítást úgy az egyházközségnek, mint a tanítónak. A jelen volt hivekkel folytatott beszélgetés után innen is azzal a meggyőződéssel távoztam el, hogy mező-berényi egyházközségünk sem fog fejlődésben és gyarapodásában megakadni vagy hátramaradni.

Julius 3-án a Dunántul polgárdii egyházközségünkbe mentem Gál Miklós budapesti lelkész afia kíséretében, magammal vive Budapestről Dr. Ferencz József ügyvéd jelölt fiamat is. Megérkezésemkor az indóháznál Schweiger Ferencz körjegyző fogadott a község nevében, fehérbe öltözött leányok virágkoszorúkkal halmoztak el s magyar csikós diszbe öltözött lovasok vezetése mellett több kocsitól kísérve vonultunk be a községbe, egyenesen az egyházközség emeletes épületéhez, a melyben az imaház is van. Itt a hivek nevében Pálfi Ferencz segéd-lelkész, a polgárdihoz tartozó l. egyházközségek nevében pedig Keresztes Pál, veszprémi huzgó hivünk fogadott, a miről később még meg kell emlékeznem. Innen mentünk aztán Császár János gondnok afia házához, a kinek Polgárdiban én is, kísérfőim is szívesen látott vendégei voltunk.

A július 4-én vasárnap tartott isteni tisztelet itt is mint Hódmező-vásárhelyt népes és látogatott volt. Az imaház amazénál jóval nagyobb és meglepő szépen és csinnal van berendezve. És ezt jobbra mind saját hiveink töltötték meg, mert itt a más vallásuak, úgy látszik, hogy még tartózkodók. A más egyházak hivatalosan

egyáltalában nem vettek tudomást az én ottani egyházlátogatásomról. Egyesek azonban úgy az isteni tiszteleten és később a banketten is részt vettek s ez utóbbin hangot is adva rokonszenvűknek kilátásba helyezték, hogy egy következő egyházlátogatás alkalmával e rokonszenvűknek melegebb kifejezést fognak adni.

Isteni tisztelet után itt is közgyűlést tartottam, a melyen a polgárdiakon kívül a vilonyai l. egyházközség küldöttsége is részt vett. E l. egyházközségnek a fennebb említett Keresztes Pál valódi patronusa. Maga vett számukra egy szép házas telket s azon e házat szintén a maga költségén templommá alakíttatta, toronnyal ellátva, úgy hogy a Királyhágón túl ma ez az egyetlen unitárius tornyos templom, illetve imaház.

Mindamellet, hogy polgárdii hiveink száma aránylag kevés, oly buzgónak és életerősnek látszik, hogy semmi kétségem sincs benne, hogy a Dunántul ottani egyházközségünk örökre zászlótartónk marad. Legalább a mig Császár János jelenlegi gondnokunk s ez egyházközség megalapítója él, biztos vagyok benne, hogy e zászló az ő kezéből ki nem esik. S hiszem, hogy utána is akad, a ki azt kezébe veszi, mert valóban örömmel telt el keblem, a mikor ottani hiveink sorain az isteni tiszteleten és a közgyűlésen is szemeimet végigjártattam. Vagyon erejük is van hozzá, az áldozatoktól sem rettennek vissza, hogy egyházközségüket fenntartsák, a mire annál nagyobb szükség van, mert már 3—4 leány egyházközség csatlakozott hozzája a Dunántul. Ez természetesen nehézzé teszi a lelkesi állást, mert nagy távolságokra kell járnia a hivek lelki gondozása miatt. De ifjaink, a kiket oda küldök, rendesen meg is állják helyöket. S e tekintetben jelenleg is Pálfi Ferencz segéd-lelkész igazán szép sikerrel működik, nem csak mint lelkész, hanem mint tanító is, mert iskolát is kell tartania. Buzgósága azonban nincs is — legalább erkölcsi jutalom nélkül, mert teljesen bírja a hivek szeretetét.

Megemlítve még azt, hogy Polgárdiban nem mulaszthattam el Mlgs. Gróf Battyáni Géza urat meglátogatni, a ki ottani egyházközségünknek egy darab szállót ajándékozott, a mi az idén már a hivek megmunkálása következtében termésbe jó s a ki a grófnéval együtt nemcsak az legszivesebben fogadott, hanem egy következő egyházlátogatás alkalmából vendégeül is meghívott, azt hiszem, hogy eléggé tájékoztattam a Mlgs. és főt. Zsin. főtanácsot ez egyházlátogatásaimról. Sőt még bocsánatot is kell kérnem, hogy enyire kiterjeszkedtem azzal. De szeretem hinni, hogy nem volt ez senki-

nek a terhére; ellenkezőleg lelki örömet találtak benne, mint találtam én ez egyházlátogatásaimmal egybekötött fáradság mellett is. Vajha a mondottak egyszersmind példaadással és buzdítással is szolgálnának különösen azon hiveinknek és egyházközségeinknek, a kiknek szívében és a melyeknek kebelében a vallás és egyház iránti buzgóság és áldozatkészség lángja kialvóban van vagy már csak gyengén pisláncsol! Mert bizony mondom nem ártana, ha egész egyházunk egyetemét valamivel nagyobb melegség hatná át nemcsak az anyagi, hanem a lelki dolgok s ehez képest vallásunk és egyházunk iránt is.

4. A báró Baldácsy-alapítvány meghatalmazottainak f. évi jun. 1-én Budapesten tartott közgyűlésén meghatalmazott társammal, Bedő Albert afiával együtt résztvettem. A közgyűlés az alapítványi birtokok jövedelméből ez évre is egyházkerületenként 4000 frtot szavazott meg. Legyen ezuttal is áldva mindnyájunktól a nagy alapító emléke!

5. A Dávid Ferencz-alap kezelésem alatt álló részének állása f. évi jul. 1-én készpénzben takarékpénztárba elhelyezve 3509 frt 04 kr., kölcsönökben 1600 frt, együtt 5109 frt 04 kr. A közpénztárba beadott 11519 frttal az alapítvány 16628 forint 04 krt tesz. Több 220 frt 25 krral, mint a megelőzőtt évben.

Az ezredéves alap állása ugyancsak f. évi jul. 1-én 2330 frt 79 kr. Több 342 frt 89 krral, mint a megelőzőtt évben. De ebből 104 frt 59 kr, a takarékpénztári kamat és így adományra csak 238 frt 30 kr. esik; ebből is 100 frt báró Petrichevich-Horváth Kálmán főgondnok úrnak most már harmadszori adománya. Mihez képest ezen kívül egyesek adománya egy év alatt összesen 138 frt 30 kr. volt. Így ez alap nehezen fogja utolérni a Dávid Ferencz-alapot. Legyen szabad azért e helyen is felhivnom ez alapítványra a figyelmet.

6. Angliában, Oxfordban jelenleg nincs lelkészjelöltünk s a jövő isk. évben már nem is lesz. Londonból, a Channing House Schoolból is két év után Kovács János tanár fia leánya, Kovács Irén hazajövendő levén, ez idő szerint oda sincs a ki elmenjen. És így — sajnos — ez uton az egybekötöttes angolhoni testvéreinkkel egy időre megszakad. Remélem azonban, hogy ez egyfelől nem is lesz tartós, másfelől az eddigi testvéri viszony melegségét nem fogja csökkenteni, a mit részemről fentartani nem mulasztom el. A társulat ez évre is megküldötte 50 font sterling segélyét.

Amerikából csak a napokban volt egy vendégünk, tiszt. Van Ness Tamás, bostoni lelkész úr, a ki Kolozsvárt két napot töltött körünkben Chester Frank urral, budapesti amerikai konsullal. Látó-

gatásának ezélja a mellett, hogy velünk személyesen megismerkedjék s itteni viszonyainkat tanulmányozza, főleg az volt, hogy az Amerikai Unitárius Társulat 75 évi fennállása alkalmából a jövő 1900-ik év május 25-én tartandó nemzetközi unitárius konferenciára a mi egyházunkból is képviselők küldését kieszközölje. Erre nézve megelőzőleg a Társulat titkára is megtalált levelével ugy engemet, mint E. K. Tanácsunkat. S meggyőződésem szerint ennek a felhívásnak bármi uton és módon eleget is kell tennünk s azon a jubilaris konferencián legalább egy küldött által képviseltetni kell egyházunkat.

7. Csak a kegyelet adóját kívánom még leróni azon egyházi tanácsos afiai iránt, kik mult évi egyh. főtanácsunk óta sorainkból kidőlték. S ezek közül nemcsak koránál, de érdemeinél fogva is első helyen Hajós János afiáról, kolozsvári főiskolánk f. ü. gondnokáról kell megemlékeznem, a ki ugy is mint huzamosan budapesti egyházközségünk gondnoka, ugy is mint néhai Brassaink halála után a Dávid Ferencz-egyletnek elnöke, egyházunk és iskoláink, valamint általában közügyeink iránti buzgóságának, tevékenységének és áldozatkészségének oly sok és szép jeleit adta, hogy elvesztését méltán fájlalhatjuk, a mint emlékének bizonyára mindnyájan a kegyelet érzésével adózunk e pillanatban is. Nagy vesztesége egyházunknak s legközelebbiről az aranyos-tordai egyházkörnek és az abrudbányai egyházközségnek dr. Nagy Károly afia halála is, a ki az előbbinek felügyelő, ennek kebli gondnoka volt s mint ilyen, nagy úrt hagyott hátra maga után. Elhunytak továbbá Sametz András afia Hódmező-Vásárhelyt, ottani egyházközségünknek alapvetője, kit szerencsés voltam ottani egyházlátogatásommal még életben találni s nála tett látogatásommal legalább egy perezre oly lelki örömet szerezni neki, a mi enyhítőleg hathatott s meggyőződésem szerint hatott is szenvedéseire. Mert azzal bucsuzott el tőlem, hogy a püspöki látogatás, a melyben az egyházközséget részesitettem, reá nézve a legnagyobb megnyugtatótul szolgál, mivel abban élete egyik ezéljának és törekvésének sikerét látja s így elmondhatja, hogy az ő munkája nem volt hiába való az urban. Végül még Kanyaró Mihály és Ferencz Albert egyh. tanácsos afiai halálát kell szomoruan jelentenem. Elhunyt belső embereinkről fennebb már megemlékeztem. Kísérje mindnyájokat fájó részvtünk. Nyugodjanak esendesen!

Ezzel bezárva jelentésemet, tisztelettel kérem annak tudásul vételét és elfogadását.

Kolozsvárt, 1894. augusztus hó 16.

FERENCZ JÓZSEF,
unitárius püspök.

Gondolatok.

Felső-Zsuk, 1899. mart. 16.

Midőn barátságot kötsz valakivel, ne azt nézd benne, nagy-e a vagyona, fényes-e az állása vagy születése? csak azt, hogy jelleme, élete kifogástalan legyen és hogy teljes megbízhatósága és nemes gondolkodása mellett a rokonszenv és becsülés, ezek magukban vezessék körödbe. A gazdag, hatalmas barátok gyakran elmenekülnek, ha nyomorba jutsz, nehogy véletlenül a világ meglásson téged, kit megviselt az élet, mint kapaszkodsz ruháik szélébe és ezért őt kigunyolja; míg az igaz, jellemes barát ép akkor keres fel, midőn bajban vagy és szükséged van támogatásra. A barátság olyan, mint a vihar madár, mely verőfényes időben, midőn szép, sima a tenger felülete, magas sziklák odúiba huzza meg magát; csak ha megmozdul a természet és a vihar magasra korbácsolja fel a hullámokat, jelenik meg s szeli át visító hanggal a felvert gőz- és párafelhőket — az ő élete működésének terét. Szól: Im eljöttem segítségedre! Vagy mint a Szent-János bogár, mely csak a nyári est sötétjében világít, míg nappal észre sem veheted.

*

1899. martius 27.

Egy apának aggodalmai. Fáradt vagyok. Testben, lélekben kelletlen állapot, mely a változást várja és azt nem találva, önmagát emészti, marja, mint megsebzett állat, mely kinjában sajgó sebet rágja.

Nem olyan, mint berkek hűvös árnya vagy a csörgedező patak, mely mindenkit hív pihenőre, egy pár szóra, enyelgőre. Bú, gond a maga gödrét ássa. Kit magával ránt, hiába törekszik felszínre jutni, valami ólomsúlylyal vonzza lefelé, mélyre, míg lelke kívánczik fel a világosságra.

Megbomlott egyensúly, hol van megállapodásod? Kit, mit vársz, hogy vízszintesen álljon a mérleg, mire való az újabb zökkenés, melylyel az egyik kart magad után vonod? midőn cél, törekvés lenne talán, hogy a napok árja csendesen folyjon le a nagy Élet-Oceánba?

Igy tépelődik és nyugtot nem talál az ész, mint fáradt madár, melyet vándorutjában elkap a vihar, szélvész.

Hol a megnyugovás, hol, merre? A nagy sötétben a világító pont, mely az eltévelyedettet onnan kivezesse?

Hiába, hiába! Gondomat magamba zárva elvonulok, mint csiga a héjjába.

A fiam nagy betegen fekszik. Egy kevéssel talán jobban volt, midőn elhagyám, de ki tudja, most hogy van és meddig tart a javulás? Én itt és ő a távolban. Ott bármi történhetik. A kilométerek, hogy nekem hirt adjanak, egymást fel nem keresik.

Az éjjel keveset aludtam. Izgatott, zavart valék. S míg ágyamban nyugtalanul hánykódtam, csak egy gond, aggodalom bánta, hogy ő hogy van, hogy lehet megint?

Az álom csendes tanyák óre. Hol bút, szomorúságot lát, elvonul tőle, vig pajtások nevető körébe.

Az óramutatója a perczeket lassan, meggondolva járja, s míg a gond hosszú fekete fátylát élénk kitarja, átsiklik szemünk rajt és remegve látjuk, nincs itt gyógyír, menhely számunkra, bánatunkra.

Midőn később a reggel megtelepszik ágyam végére, borzas fejével és fanyar képpel, bennem jó társra talál: ki elhallgatom, a mint elmondja a sok kellemetlent, mit hozott másokra, vagy látott amannál e nap kezdetével.

Mondom magamban: Ugy-e, ugy?

Gondolatom elszáll messze . . . és egykedvűen nézem, hogy egy pók a szoba egyik közeli falán a hálóját járja-mászsza . . .

*

1899. martius 28

Az apának reményei. Jó híreket vevék. A fiam láza apadott és kedélyem hévmérője, mely a zéruson állott, felszökkent erre a remény lépcsőjére. Így váltakozik az életben az elcsüggedés a bizalomra épített hittel, a mindent rossz színben mutató sötétség a megifjodott világossággal. Elvonult a vihar, csak a dörgés moráját hallom még. És midőn hálás szívvel köszönetet mondok a jó Istennek, kérem, Uram, ne hozd vissza! A megpróbáltatások utja rögös, fájdalmat okoz annak, ki rajta jár. Az ember ereje kicsiny, nincs türelme, mondom és gondolom.

A szenvedések ára — égi jutalom.

Tehát csendesedj meg szív! Te elkényeztetett gyermek, ki csak a kellemetést, az édest szereted.

*

1899. martius 31.

Ma van nagypéntek, az összes kereszténységnek gyásznapja, mely évenként eszünkbe juttatja, hogy a mai napon mult ki a keresztfán a legnemesebb élő lény. Példát mutatott az emberiségnek nemcsak az áldozat nagysága által, midőn életét adá oda tanításaiért, hanem a megbocsájtás által is, midőn kéri Istent, bocsásson meg az őt bántalmazóknak, a felizgatott népnek, mely vad dühében vérét szomjazá, mert nem tudják, mit cselekesznek. Mily lélekemelő és mégis elszomorító jelen-ség, mely megujul lelkünkben, a hányszor azt emlékezetünk gondolatvilága felkeresi. Meghalni egy eszméért és megbocsájtani azoknak, kik azt okozták! Ezt csak egy Krisztus teheté, egy magasztos, ideális lény, milyen csak egy született. Elszomorító és egyszersmind megdöbbenő tanúsága az életben azon ténynek, hogy a jó, a nemes, érvényesüléséhez gyakran megkivánja feláldozását annak, ki azt cselekszi, a tűzhöz hasonlóan, mely felemésztí az anyagokat, melyek őt táplálják.

Mint egy hatalmas vizáradatot, mely folyásában egyszerre eltűnik, mintha a föld nyelné el, ilyennek képzeli az ember Jézusnak a méltatlan megtámadtatására testi fájdalmak által okozott felindulását, melyet tiszta lelkiösméretének egy szava lecsendesít és feledve az igazságtalanságot, méltatlanságot, a megbocsájtást, a rossznak feledését hirdeti. Fenséges tragoedia, melynek árnyát csak a legutóbbi századok fejleménye és társadalmi rendje oszlatja el valamennyire.

S vajjon a golgothai gyász után annyi évvel, — mely roppant idő elégsége lehetett az az által megindított eszmék kiforrására — van-e fogékony-ság az emberekben a nemes, az igazság, a keresztényi jó-ság iránt, melyekért a nagy áldozat hozatott? Erre gondoljunk, hibáink és nagy gyengeségünk érzetében megalázkodva mindnyáján e szent napon.

*

1899 april 2.

Jézus feltámadásának emlékére ünnepli a kereszténység húsvétot. Midőn az urvacsorában emlékét felidézi, tetteinek, nemes érzéseinek kíván részese lenni. E magunkba szálló gondolat nélkül üres czere-moniává lesz e magasztos emlék és nem vagyunk olyan keresztények, milyenekké akarta tenni tanítványait Krisztus. Oldjuk le saruinkat, lépünk be a jó cselekedeteknek megszentelt csarnokába. Hagyjuk az ajtón kívül a mi bennünk önös, nemtelen és lelkünkben gloriától övezetten meglátjuk Krisztust, a mint áldását osztja ránk az ő szeretett, megtért tanítványaira. Ha hozzá hasonlók törekedünk lenni életünkben: ebben van az ő emlékének igaz dicsőítése.

Hadd törjön át elfásult sziveinken a vallásos töredelmesség, a rosszból megtérés komoly szándéka és ezzel együtt bevonul mi hozzánk a lelki nyugalom és a keresztyéni szeretet.

*

899 april 3.

A ki mindig jó tettekről beszél és titokban annak ellenkezőjét teszi, vigyázzon, mert e turpisságán könnyen rajta veszt. Úgy jár, mint a hölgy, kit a természet bölcsőjében nem áldván meg szépséggel, e hiányok pótlására a festék takaró lepléhez folyamodik. Jön egy szembe fuvó eső az utcán, vagy egy nem várt felhevülés a társas körben és a felvett szépség eltűnik az arezról. Lefoly. Szint ad ott, a hol nem kellene: a karokon, a pihegő keblen és az azokat környező patyolatfehér csipkefodrokon. S ezzel immár vége a bájnak, az olvadó pillantásoknak. Az már hiába, csakugyan úgy van: a kölesön vett ruha nem simul a testhez, és ezt annál hamarább észreveszik az emberek, mert előre felhívta reá a figyelmet. Tehát, ha jót hirdetsz, jót is cselekedj.

*

1899. apr . 4

Vajjon a ki azt mondotta: jó tettek után jót várj, meggondolta-e, hogy az életben mily gyakran ép ez nem válik be? Hányszor lesznek ép azok, kiket szívünkön szeretettel melengeténk, ellenségünkké. Az áruló Judás kezén képzeletében már ott égett az ártatlan Jézus kiomló vére, de azért őt mégis elvádoló. És hány ilyen Judás van mostan is közöttünk, kik midőn a legkellemesebb hangon hajtogatják, hogy mily jó embereink, nem bánának, ha többet nem lépnek át házuk küszöbét. Keserves csalódás arra, ki rózsát vél ültetni gondos kézzel, ha látja, hogy annak helyén bogánccs verte fel magát. De azért népesítsük be bizalommal életünk kertjét rózsákkal, ha csak egynéhány fogamzik is meg közülök, azok szemlélete és kellemes illata elfeledtetni velünk sok csalódásainknak keservét, felszarítja nem egy bánatunk könnyét.

*

1899. april 22.

Folytonos, meg nem szakított boldogság nincs az életben. Van-nak boldogsági ciklusok, mikor az ember tökéletesen elégedett, nincsenek kívánságai. Minél hosszabbak a boldogságnak ez időtartamai és mentől gyakrabban ismétlődnek azok, annál boldogabbak vagyunk. Midőn eltelt egyik, aggódva nézünk utánna, mintha félkarunkat nem találónk helyén és kérdjük magunkban: vajjon mikor térnek vissza a

kedves órák, édes emlékek elszállott percei? De hogy hiányát érezzük, kell, hogy nélkülözzük azt, mi lelkünknek oly kedves volt. Ugy vagyunk vele, mint a vízzel. Szomjúságot kell éreznünk: lelki szomjúságot.

*

„A halottakról vagy jót, vagy semmit se mondj“, mint a latin példabeszéd mondja.

Igaz! Eleget szólták őket, eleget rágódtak rajtuk az életben. Illő, hogy legalább a halálban hagyják nyugodni.

Különbén mindig nemtelen dolog olyanokat támadni, kik magukat megvédeni nem képesek.

De ezt gyakran elfelejtik az emberek és midőn már térden felül gázolnak a sárban, veszik észre, hogy ők is sárosak lettek. Nem árt nekik. Máskor óvatosabbak és gyöngédebbek lesznek.

*

Különösök az emberek. Némelytől mindent kívánnak, mástól semmit, vagy nagyon keveset arra, hogy meg legyenek elégedve. A ki önként nyújtja kezét adakozásnál, közügyben való résztvételnél, attól azt kívánnák, hogy már nyakát is ajánlja fel, különben az egészszet, mit addig tett, csekélységnek minősítik. Midőn mások előtt, ha van állásuk és pénzük bőven, meghajolnak és szólnak alázattal, a bámulat hangján: Üdvözlégy óh nagy ember, ki mindenben oly sikerrel, oly nagyszerűen működöl! bár az áldozathozatalnál begombolóznak, midőn tőlük kérnek, zsebükben felejtik kezüket. A közügyekben részvétük is nem hozzájuk illő és abban elért sikereik csekélyek, tekintve társadalmi helyzetüket és a követelményeket, melyeket az, már előre, leköt a maga részére. Mi a fáklyától nagyobb világot kívánunk, mint a szerény kis gyertyától. Nemde?

De azért mindig akadnak emberek, a körületekintők táborából, kik csak a Mammon oltárán áldoznak és kik előtt nincsen nagyobb, mint az állás, csak az állás.

Legyenek boldogok. Ne zavarjuk őket cultusukban. Ugyis hiába való. Mert azoknak, kik a mécs pislogásánál felkiáltanak: Nézzétek, mily gyönyörűen süt a nap! a kis gyíknak reámondják, hogy egy nagy, féltelmes krokodilus -- azoknak ok nélkül beszélsz.

BÁRÓ PETRICHEVICH-HORVÁTH KÁLMÁN.

KÜLÖNFÉLÉK.

Van Ness. Nevére hollandiai, tényleg amerikai. Unitárius lelkész Bostonból, a „Second Church“ papja. Egyike azoknak, kik az amerikai vérmérséklet és szellemnek, mely az angol és a francia között áll, példányképviselői. És egyike azoknak a jeles és jól fizetett papoknak, kik időszakonként az Uj-Világból a történelmi emlékekben gazdagabb Európába szoktak kirándulásokat tenni, s kik közül többen minket is szerencséltetnek látogatásukkal. Ily uton van most Van Ness úr is. Most másodszer jött a régi világrészbe, honnan ősei kiszármaztak. Juliusban szerencséltetett minket is. Megbámulta a magyarok szép fővárosát, Budapestet, s aztán Chester bpesti amerikai consullal Kolozsvárra jött, hogy lássa a legrégebb unitárius egyházat. De Van Ness idejövetelének célja nem csupán ez volt. Jött, hogy inspiratiót nyerjen a magyar unitáriusok küzdelme, kitartása és hűsége által megszentelt helyen és jött, hogy inspiratiót adjon az Uj Világ unitariussáivai való szorosabb érdekközösségben. Jött, hogy a magyar unitarius testvéreket lássa és hogy egyszersmind rábeszélje, hogy ők is lássák az amerikaiakat, az unitariusoknak jövő évben Bostonban tartandó Nemzetközi Congressusán. És jött azért is, hogy a magyar unitárius egyháznak értésül adja, hogy az amerikaiak bármikor készséggel fogadnak és ellátnak egy magyar tanulót a Harvard-egyetemen, hogy ifjuságunk előtt egy kilátást nyisson meg, mely nagyszerű és lelkesítő. Ily dolgokban fáradoz hitrokonunk, mire az amerikai unitarius társulattól megbízása van.

Van Ness úr itt a legmelegebb fogadtatásban részesült. Főt. Ferencz József püspök úr az ő tiszteletére házánál nagy ebédet adott. Van Ness tőlünk Oroszországba ment át, hogy meglátogassa gróf Tolstoit, kit először ezelőtt tíz évvel keresett föl és hogy megismerje az Oroszországban keletkezett szabadelvűbb vallásfelekezeteket.

Rokonszenyünk és jó kívánataink kísérik s hisszük, hogy fáradozásának meg is lesznek az eredményei, s azok közt a mi szemünkben reánk nézve az egyik legkívánatosabb eredmény: egy magyar tanuló a szabad Amerika földén, a Harvard-egyetemen, ha nem éppen most, de mégis nem sokára.

Kőváry László, kitünő történelemírónk betöltötte a 80-ik évét s a 9-ik tíz ormára lépett. Már 1848. előtt hirneves író volt s azután mind emelkedett. Sok művet írt, értékes alapvető műveket, melyek közül eddig legnagyobb munkája: „Erdély története“. Részesse volt a forradalomnak s megírta annak is a történetét. És mindent, a mit írt,

szépen irt meg. Soraiban szellem ragyog. Már évek óta ismét egy terjedelmesebb munkán dolgozik. Az lesz talán a legnagyobb műve: „Magyarország történelme“. Elérte a 80-ik évet és hogy most is friss erővel dolgozik, e folyóirat számai is, egyik a másik után mutatják.

Szép áldás, melyen hálával gondol az isteni gondviselésre és a finom lelkű nőre, az ő kedves élettársára.

Az unitáriusok az universalistákkal. Megfordítva is mondhatnók az universalisták az unitáriusokkal. Mert az mindkét részről egyenlő hajlamot tételez fel, hogy két vallási testület együttműködjék. Amerikáról van szó. Az universalisták, kiknek egyháza Amerikában az unitáriusoké mellett a legszabadabbelvű és legelőrehaladottabb egyház, már rég tudatában vannak a hasonlóságnak, mely az ő hitük és az unitáriusoké között létezik. Viszont az unitáriusok is. E tapasztalat egy szerencsés gondolatot érlelt meg köztük, melynek valószínűsítésére most mindkét részről kölcsönös hajlam mutatkozik, azt a gondolatot tudniillik, hogy együttműködjenek. Az Amerikai unitárius társulat kimondotta: „Hogy a tiszta kereszténység érdekeit legjobban szolgálhatják az által, ha elismerik ama hitelvi egyezést és a léleknek ama mély hitét, mely az unitáriusokat és az universalistákat az adományok különbözősége mellett is a béke és kölcsönös jóakarát kötelékeiben összeköti. Hogy a társulat az universalisták egyetemes gyűlését testvériesen üdvözli és fölkéri, hogy csatlakozzék a társulathoz abban, hogy mindkét testület részéről kinevezendő öt-öt tagból alakittassék értekezleti bizottság, mely a szorosabb együttműködésre tervet készítsen és a hasznosabb eljárásra utat és módot mutasson és a tanácskozás eredményéről tegyen jelentést az unitárius társulatnak és az universalista gyűlésnek. Hogy, ha e felhívást az universalisták egyetemes gyűlése elfogadja a társulat igazgató tanácsa fel van hatalmazva, hogy az értekezleti bizottságba az unitáriusok részéről az öt tagot kijelölje“. E határozat meghozatala után az universalisták lapja jelentette, hogy ők már ezelőtt négy évvel a választmányból ugyanily értelmű határozatot terjesztettek az egyetemes gyűlés elé, de ott akkor némelyek ellenezték és hogy hosszabb vitákat kikerüljenek, a választmány ajánlata félretétetett. Üdvözli most a testvér egyház határozatát és óhajtja, hogy az érdeme szerint fogadtassék és hogy részükről a legalkalmasabb egyének jelöltesse ki a közös értekezleti bizottságba.

A londoni tanítónő nevelő intézetből Kovács Irén, Kovács János barátunk kedves leánya a napokban hazatér. Kovács Irén előzőleg végezte az állami tanítónő-képezdét és aztán ment Londonba, hol két évet tanult tanárnői nevelő-intézetben lankadatlan kedvvel és szorgalommal. A magyar unitárius leányok helyesen cselekesznek, ha az ő példáját követik. Ismereteket szereznek és érintkeznek az angol társadalommal, családdal, melyben a nő a legtisztelteméltóbb tulajdonságokkal jelenik meg. Mély vallásosság babonás hiedelmek nélkül, tanultság tudós tetszelgés, méltóság követelődzés nélkül s szorgalom, takarékoság és munka, ezek tesznek egy jólnevelt, fölvilágosult angol nőt. Hogy a magyar nőnek jó tulajdonságai ily érintkezésben fejlőd-

jenek, hogy a magyar tanító és tanárnők ily érintkezésben tegyék teljesebbé a pályájukra való előkészületet: az társadalmi szempontból is ohajtandó.

Debreczeni diákok az unitárius kollegiumban. Mikor pár évvel ezelőtt kimutattam, hogy Dávid Ferencz járt Debreczenben, több kálvinista történettudós hitetlenül csóválta a fejét s nem adott igazat ez állításnak mindaddig, míg maga Melius és Dávid Ferencz szavaiból be nem bizonyult, hogy már a XVI-ik százban is járt unitárius püspök Debreczenben. Dávid Ferencznek ez útja modern szempontokból nézve nem is valami kiváló fontosságu. Mint finom művelt udvari ember, legfőlebb visszaadta Meliusnak Kolozsvárt, Tordán és Gyulafehérvárt tett gyakori látogatásait.

Sokkal fontosabb és egyháztörténeti tekintetben is figyelemre méltóbb a debreczeni diákoknak kalandos kolozsvári kirándulása, melynek a Dávid Ferencz utazgatásaival hogy van-e valami egybefüggése, azt csak későbbi kutatások deríthetik föl.

1570-ben a kolozsvári tanács hogy-hogy nem a debreczeni gymnasium igazgató-tanárát, a külföldön is járt Félegyházi Tamást találta a kolozsvári unitarius főiskola igazgatójának megfogadni. „A debreczeni ifjuság annyira ragaszkodott a tudós férfiúhoz, hogy nagyrésze követte őt Erdélybe és a debreczeni tanoda, ugyszólván, elhagyatva állott“, így olvassuk ezt Franklnak a hazai és külf. iskolázás történetéről irt jeles munkájában. Rövid egy évi tanársága alatt nagyszámu ifjuságot gyűjtött Kolozsvárra — mondja tovább Frankl. „Debreczenből is sokan követték ide“. „Minélfogva a debreczeni tanács mindent megtett, hogy Félegyházit visszanyerje. Ez már egy év lefolyta után sikerült. 1571—72-ben ismét a debreczeni iskola élén áll; míg Melius halála után 1573. elején lelkészszé választatott. E hivatalt 1586. január 16-án bekövetkezett haláláig viselte“. (*Frankl*: A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest, 1873. 190—192. l.)

Tanulágós adat rejlik a fennebbi sorokban a XVI-ik száz protestáns mivelődéstörténelmére nézve. Az bizonyos, hogy a debreczeni diákok nem levegővel éltek; az is bizonyos, hogy távol lakó szülők az akkori közlekedési viszonyok mellett sem élelemmel, sem másnemű költséggel nem láthatták el őket. A kolozsvári tanácsnak kellett ellátásukról gondoskodnia. Benlakásra az óvári főiskola épületében adtak helyet nékik s leczkékre s az akkori időben szokásos kántálásra kétségkívül a többi tanulóval együtt jártak el. Mivel az iskolai javadalmakban részesültek, a templom körüli szolgálatban is részt kellett venniök. Volt akkor Kolozsvárnak négy unitarius temploma is, teendő tehát bőven akadt; hol a papot, hol a kántort kellett kisegíteniök. S mindezt vajjon mint debreczeni igazhitű kálvinisták, vagy mint kolozsvári buzgó unitariusok cselekedték, annak eldöntését református történetíróinkra bízhatjuk.

Annyi előttem valószínűnek látszik, hogy a debreczeni diákoknak igazgatójukkal együtt Kolozsvárra jövésük némi egybefüggésben áll a nagyváradi disputatiót követő eseményekkel, mikor Basilius István

János Zsigmond pártfogásában bizakodva, egymás után téríti meg a Debreczen környéki ref. ekleziákat. Vajjon magában Debreczenben a diákok mozgalmán kívül történt-e tömegesebb áttérés, azt ma már nem lehet tudni. A „Válaszúti Comoedia“, ez érdekes egykorú színmű, ugyan sejtet ilyesmit, midőn Gál bírót egész városostól oda állítja Dávid Ferencz mellé; de ez inkább poetica licentia, mintsem történeti valóság lehet. Nem tudom, Zoványi Jenő ezt a történeti magvat keresi-e a „Válaszúti Comoediában“, midőn azt több munkájában majdnem történeti kútforrás jellegével ruházza föl. (V. ö. Prot. Szemle. 1894. — Theol. Ismeretek Tára. I. 261.)

A debreczeni diákok hazatérése 1571 nyarán, azt hiszem, nem szorul bővebb magyarázatra. Egyfelől az iskolai év befejezése, másfelől a János Zsigmond halála tette kívánatossá a biztosabb part felé evezést. Hogy a beköszöntött új iskolai évben is otthon maradtak mesterökkel együtt, azt is igen természetesen találhatjuk; egyfelől a kolozsváriak megfogyatkozott módja, másfelől a debreczeni tanácsnak a multon okult bőkezű áldozata megadják e kérdésre a feleletet. Vajjon az uralomra jutott Báthoryak unitarius-gyűlöletének volt-e része a dolgok új fordulatában, ennek megfejtését nem kérjük, nem is keressük.

Félegyházi Tamás, debreczeni rector és lelkész, 1570—71. évi kolozsvári tanárságának hiteles bizonyítéka abban a latin munkában maradt fenn, melyet a boldogultnak emlékére 1586-ban Gyulai János debreczeni iskola-igazgató adott ki. (*Szabó Károly*: Régi Magyar Könyvtár II. 53.) A két város számadáskönyveiben is maradhattak fenn Félegyházira és tanítványaira vonatkozó egykorú följegyzések. Kívánatos volna e följegyzéseknek napfényre hozása, hogy a debreczeni diákoknak kolozsvári kirándulása, ez igen érdekes XVI-ik százbeli tanulmányút, a titkolózó hallgatás helyett, végre kellően tisztába hozható lehessen.

KANYARÓ F.

India éjszaki részében, a *Khasi* fensikon 5 unitárius gyülekezet alakult, Jowai, Nongtáláng, Raliang, Schillong és Laitbynkot helységekben. *Hajom Kissor Singh* benszülött ezelőtt tíz évvel olvasni kezdte az angol és amerikai unitárius írókat és az unitarismust népszerű nyelven több barátjával megismertette. Mikor Sunderland amerikai unitarius lelkész, 1896-ban a Khasi fensikon járt, már többen voltak, kik az unitarius nézeteket elfogadták. Ezek aztán szervezkedni kezdetek s ma öt gyülekezetük van, — közülök háromnak imaháza és iskolája — és 4 prédikátoruk. A jowai-i iskolában a mult isk. évben 44 tanuló tanult. Ez évben az angol unitariusoknak egy küldötte Fletcher Williams látogatta meg a khasi-i gyülekezeteket, melyek számban folyton szaporodnak.

Értesítő: A *kolozsvári unitárius collégium értesítője* Szerk. Boros Sándor igazgató. A papnevelő intézetben tanított 7 tanerő; tanult 10 növendék. A főgymn.-ban 19 tanerő, 313 tanuló, ebből unitárius 178. Elemi iskola 2 tanerő, 59 tanuló. Az értesítő, beszédet közöl Erzsébet királynéről Perédi Józseftől, s Iskoláink reformja és az internátusok cz. czikket Boros Sándortól A *sz-keresztúri unitárius gymn. értesítője*. Összeállította; Sándor János igaz-

gató Tanerök sz. 9, tanulóké: 169, ebből unitárius 98. Az értesítőben van egy emlékbeszéd, melyet Barabás József tanár ápr. 11 ünnepen mondott. *A tordai állami polg. fiu-, leány és elemi isk. értesítője*. Közli Varga Dénes, áll. polg. isk. igazgató. Tanerök sz. 17, tanulóké 553, ebből unitárius 104. Az ért. elején az igazgató emlékeztetéseket közöl Erzsébet királynéről, Várady Lujza tanítónőről és Tarsoly Gábor gondnoksági elnökről. *A sz.-udvarhelyi ev. ref. collegium értesítője* Szerk. Gönczi Lajos igazgató tanár. Tanerök sz. 15, tanulóké: 234, ebből unitárius 18. Az ért. emlékeztetéseket közöl Erzsébet királynéről, Szász Domokos püspökről Gönczi Lajostól; tanulmányt: A műballada a német költészetben Fejes Áron tanártól, tanév megnyitó beszédet Gönczi L.-tól, Kis Gergely és Kis József emlékeztetét Gönczi L.-tól. *A kolozsvári fa- és fémiparszakiskola értesítője*. Közzéteszi az igazgatóság. Tanerök sz. 14, tanulóké 71. Az ért. emlékeztetést közöl Erzsébet királynéről s Magyar Endre igazgató az intézet új épületének felavatását ismerteti. Unitárius ez intézetben az idén nem volt, a múlt isk. évben 3 tanult. *A brassói áll. fa- és köipari szakiskola értesítője*. Szerk. Timon Zoltán igazgató. Tanerök sz. 11, tanulóké: 39, ebből unitárius: 1. Az értesítő bevezető cikke Erzsébet királynéről emlékezik.

Gyászhirek. Aranyosrákosi Létay Lajos egyh. tanácsos, ny. árvaszéki ülnök, 48/49 iki honvédfőhadnagy nagy veszteséget szenvedett nejének *B. Kovács Klárának* jul. 9-én élete 63-ik évében történt halálában. — Csiky Károly államvasuti ellenőrt érzékeny csapás találta nejének *Sófalvi Annának* élete 57-ik évében jul. 9-én bekövetkezett halálában. — *Fodor Gyula* ny. posta és távirtda főtiszt jul. 20-án elhalt 52 éves korában Kolozsvárt, bánatos nő Szentkirályi Irmát és több gyermeket hagyva hátra. — Dr. Nyiredy Géza főisk. tanár elvesztette szívének fájdalmára édes anyját, *özv. Nyiredy Jánosné*, szül. Jeszenszky Rozáliát, ki 74 évet élt s Keszthelyen Dr. Nyiredy Jenő fiánál halálozott el. — *Laborfalvi Dr. Nagy Károly* bányamegyei főorvos, aranyostordai egyh. körü felügyelő gondnok jul. 28-án 56 éves korában Abrudbányán elhunyt. Halálát özvegye Szakács Terka gyászolja a legfájdalmasabban. — *Székely Gyula*, Székely János mikesfalvi birtokos 8 oszt. végzett fia szülőinek nagy bánatára élete 19 évében megszűnt élni. — *Máthé Béla* tanárjelölt élete 23-ik évében jul. 29-én Városfalván hosszas szenvedés után jobb hazába költözött. Egy tehetséges és jól készült ifjút veszett el benne. — Épp most vesszük a szomorú hirt, hogy báró Petrichevich-Horváth Kálmán és neje gróf Csáky Katalin aug. 15-én elvesztették családjuk egyik gyönyörűségét, báró *Széplaki Petrichevich-Horváth Birit*, élete 12-ik évében.

ARANYKÖNYV.

Adakozás a kolozsvári unitárius templom belső szépítésére.

(Kilenczedik közlemény.)

Bedő Dániel.....	100 frt — kr.
Időközi kamat.....	30 frt 65 kr.

E közlemény összege	130 frt 65 kr.
Előző közl. összege..	1541 frt 11 kr.

Összesen: 1671 frt 76 kr.

A szives adakozásért hálás köszönet.

Kolozsvárt, 1899. aug. 18.

PÉTERFI DÉNES,
unitarius pap.*Adakozások a Sepsi-Szent-Györgyön építendő unitárius templom-
alapra, Barabás Elek hitrokonunk gyűjtőkönyvében.*

(Nyolczadik közlemény.)

Ikländ: Fülöp Gyula, György Albert 1—1 frt., Fülöp Domokos 50 kr., Balog Dániel 45 kr. Kilyén Zsigmond 40 kr., Kuthi József, Lőrinczi Dénes 20—20 kr., György Mózes 10 kr. Összesen: 3 frt 85 kr., *Kaál:* Fábrián István 1 frt 50 kr., Nagy Gábor, Székely András és neje 1—1 frt., Nagy Gergely, Nagy Viktor és neje, Györfi László, Eördögh Albertné 20—20 kr., id. Dániel István, Dániel Zsigmond 10—10 kr., olvashatatlan 50 kr., ifj. Dániel István 20 kr. Összesen: 6 frt. 40 kr. *Vadad:* Kövendi János, Szász András 1—1 frt. Sós Sándor, Nagy Mihály, ifj. Nagy József, Incze Zsigmond, Székely Lajos 50—50 kr., Simó Benedek, Nagy János 30—30 kr., Adorjáni Ferencz, Adorjáni András 20—20 kr., Györfi János, Györfi Sándor, Marosi Lajos, id. Nagy József 10—10 kr. Összesen: 5 frt. 90 kr. *Ny-Szentmárton—Csikfalva:* Fazakas Lajos és neje, Bartalis József 1—1 frt. Pálfi Sándor, Nagy Jenő 50—50 kr., Nagy János, Nagy Györg 30—30 kr., Kis János bíró, Csálóka János, Nagy Mihály, id. Donát Sándor, Kovács Sándor bíró, Nagy József, Fazakas István, Kovács Mózes, id. Mihály Zsigmond, Szabó Ferencz, Incze Dénes, Incze József 20—20 kr., Kis Zsigmond, Márton Ferencz 15—15 kr., Incze Pál 16 kr., Huszár Fazakas József 13 kr., Szász Eleki Miklós, Kovács Sándor, Szabó Teréz, Szabó Ferencz, Szabó Gergely, Nagy Ferencz, Nagy Sándor, Szabó Pál, Márton András, Mihály András, Mihály József, Kis Ferencz, Incze Lajos 10—10 kr. Összesen: 7 frt 89 kr. *Nyárad-Gálfalva:* Gál Elek lelkész nejevel 1 frt. id. Csiki József, Fekete Dániel bíró, Csiki Sámuel, Szentiványiné 50—50 kr., Balla Dénes, Zsigmond Lajos, Fekete Sándor, Fekete Gábor, ifj. Fekete Károly. Tamási János, Csiki Mózes 20—20 kr., Burtya Zsigmond 15 kr., Fekete Károly, Fekete Mózes, Keresztesi Albert, Albert Áron, Zsigmond Mihály, Keresztesi Zsigmond, Zsigmond Károly, Csiki József, Szimbath László, Nagy János, Kászoni Ferencz, Csiki András 10—10 kr., Zsigmond Sámuelné, ifj. Burtya Zsigmond, Hersch, Nagy Zsigmond, Nagy Mózes, Csiki István 5—5 kr. Összesen: 6 frt 05 kr. *Nyárad-Szent-László.* Kaáli Nagy István 1 frt, 40 kr., Balogh Pál, Nagy Domokosné, Nagy János lelkész 50—50 kr., Zsigmond Titus 25 kr., Zsigmond János, Máté Ferencz, Pataki Domokos, Tóth K. 20—20 kr. Veres J. Mihály S., Berei János, Adorjáni Mózesné, Berei Mózes, Toth János 10—10 kr., Benke János 8 kr., Török Mihály, Toduk György, Török Jánosné 5—5 kr. Egyesektől gabonában begyűlt 60 kr. Összesen: 5 frt, 38 kr

E közlemény összege.....	35 frt 47 kr.
Az 1—7 „ „	619 frt 56 kr.

Együtt: 655 frt 03 kr.

Sepsi-Szentgyörgyön, 1899. aug. hó.

PÁLL SÁNDOR,
egyh. gondnok.JÓZSEF LAJOS,
unitár. lelkész.